

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
INSTITUT MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Rodina a sociální prostředí v kauzálních souvislostech

Bakalářská práce

Brno 2009

Vedoucí práce:

Mgr. Iva Kuchyňková

Vypracoval:

Miloš Mikšík

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracoval samostatně a použil jen prameny uvedené v seznamu literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena na Univerzitě Tomáše Bati a zpřístupněna studijním účelům.

V Brně dne 20.4.2009

Miloš Mikšík

Poděkování

Na tomto místě bych rád vyjádřil své poděkování Mgr. Ivě Kuchyňkové, za odborné vedení bakalářské práce, její vstřícný přístup a podnětné připomínky. Dále chci poděkovat své rodině, zejména své ženě za podporu a pochopení pro mou studijní zaneprázdněnost.

Rovněž bych chtěl poděkovat všem lidem, kteří byli ochotní podělit se o své životní příběhy, jež nyní mohu s jejich laskavým svolením anonymně publikovat v praktické části této bakalářské práce.

Obsah

Úvod	5
TEORETICKÁ ČÁST	6
1. Vymezení základních pojmů	7
2. Rodina	9
2.1. Proměna české rodiny – náhled do historie	11
2.2. Manželství	13
2.3. Rodičovství	16
2.4. Funkční a dysfunkční rodina	19
3. Rodinná politika státu	24
4. Vzájemné působení české společnosti a rodiny	30
PRAKTICKÁ ČÁST	34
Kazuistika 1	35
Kazuistika 2	39
Kazuistika 3	44
Kazuistika 4	50
Kazuistika 5	52
Závěr kazuistik	56
Zhodnocení praktické části	57
ZÁVĚR	59
RESUMÉ	61
SUMMARY	62
Seznam použité literatury	63

ÚVOD

V této bakalářské práci se pokusím srozumitelně, jasně a přehledně vylíčit problematiku současné rodiny v souvislosti se sociálním prostředím, do kterého je vsazena. Ačkoliv se mi takový úkol jeví poměrně náročný, zvláště kvůli tomu, jak široce lze toto téma – *Rodina a sociální prostředí v kauzálních souvislostech* – pojmout, přesto se jej pokusím alespoň v obecnější rovině uchopit. Vím, že především s ohledem na omezený rozsah práce tohoto typu, nemohu dané téma hluboce a dopodrobna rozebrat, věřím však, že mohu čtenáři poskytnout jakousi základnu pro případné konkrétnější zaměření na nastíněnou problematiku a zprostředkovat mu na ni ucelený náhled.

Rovněž nemám v úmyslu zpracovat „učebnicový“ přehled, nýbrž budu se snažit především o osobní pojetí a vyjádření vlastních názorů a postřehů, zároveň bych chtěl také čerpat z mnohých přínosných zkušeností našich i zahraničních odborníků.

V teoretické části práce se zaměřím na studium dostupné literatury v tištěné i elektronické podobě, na její zpracování do uceleného textu a také na formulaci vlastních postřehů a myšlenek, které podle mého úsudku k danému tématu přísluší.

V praktické části práce se zaměřím na konkrétní popis případů dysfunkčních rodin, důsledků v nich přítomných patologických jevů na vývoj a život jedince, a opětovné promítnutí těchto problémů do okolního společenského prostředí. Zde budu čerpat ze skutečných životních příběhů několika lidí, kteří se ocitli v tíživé sociální situaci.

Na těchto kasuistikách chci názorně ukázat, jak je jedinec provázaný s rodinou a společností, jaké jsou vazby mezi příčinami a následky různých sociálních jevů.

TEORETICKÁ ČÁST

Podoba současné rodiny prošla v posledních několika desetiletích výraznými proměnami v důsledku rychlého technického a ekonomického rozvoje celé lidské společnosti. Dříve uctívané hodnoty, které se předávaly po staletí z pokolení na pokolení, už v současné době ztrácí pro mladou či rostoucí generaci svůj význam, a místo nich nastupují jiné priority, jež sebou přináší moderní doba. Čas, kdy starší a zkušenější občané byli studnicemi moudrosti a přirozeným zdrojem úcty, je (jak se zdá) nenávratně pryč.

Co ale platilo, platí a stále platit bude, je fakt, že rodina je základním „stavebním kamenem“ celé společnosti, je to nejužší společenství nejbližších lidí, které zajišťuje vývoj a pokračování lidského rodu. Je potřeba brát v potaz skutečnost, že společnost svým působením zásadně ovlivňuje fungování rodiny, potažmo jednotlivce. Tento vliv se zpětně promítá působením jednotlivců ve společnosti – ať už v pozitivním či negativním smyslu slova. Jde v podstatě o úzce provázané „soužití“, kde každá příčina má svůj následek a za každým následkem je třeba hledat příčinu. Mnohdy se zdá, že jde o „začarovaný kruh“, ze kterého bývá obtížné najít cestu ven, to v případech, kdy je zapotřebí minimalizovat či odstranit vzniklé nežádoucí sociální jevy.

Právě těmito vzájemnými vazbami mezi rodinou a společenským prostředím se budu v této práci zabývat. Nejprve si však dovoluji vymezit základní pojmy.

1. Vymezení základních pojmů¹

Rodina: sociologická def. – skupina osob, navzájem spjatých pokrevními svazky, manželstvím (nebo srovnatelným právním vztahem) nebo adopcí, jejíž dospělí členové jsou zodpovědní za výchovu dětí. Základní (jadernou) rodinu tvoří muž, žena a jejich děti, do rozšířeného uspořádání se zahrnují také prarodiče, tety, strýcové, sestřenice a bratřenci. Funkce rodiny jsou reprodukční, sociálně ekonomické, kulturně výchovné, sociálně psychologické a emocionální.

Společnost: sociologická def. – skupina jednotlivců, která je charakterizována společnými zájmy a může mít i svou vlastní kulturu a instituce. Členové společnosti mohou pocházet z různých etnických skupin. Společnost může být například národ, občané státu nebo i širší kulturní skupina.

Sociální prostředí: materiální i duchovní podmínky, za kterých se odehrává dynamická sociální interakce mezi jedincem a jeho okolním světem.

Kauzalita: z lat. causa (příčina), znamená příčinnost, kauzální vztah mezi příčinou a jejím následkem.

Manželství: univerzální lidská instituce, která tvořila základ pro rodiny v průběhu celé historie. Zatímco tradice manželského obřadu, práva a povinnosti v manželství, způsob výběru partnera, počet partnerů a dokonce i právo vstoupit do manželství se mohou lišit v závislosti na kultuře, je manželství dlouhodobě ekonomicky, právně, nábožensky a sociálně uznáváno jako primární společenská instituce pro výchovu dětí. V České republice jde o soužití trvalého charakteru, dvou osob různého pohlaví a musí být uzavřeno zákonem stanoveným způsobem – sňatkem.

Rodičovství: obsahuje všechny úlohy spojené s výchovou dítěte, které vedou k utváření nezávislé dospělé osobnosti. Začíná už před narozením nebo adopcí dítěte a je součástí rodinných vztahů.

¹ WIKIPEDIE : *Otevřená encyklopedie* [online]. 2001 , 6.4.2009 [cit. 2009-04-07]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org>>.

Výchova: (nebo též edukace) je součástí výchovné skutečnosti. Výchova je záměrné a souvislé působení na procesy lidského učení a socializace, s cílem přeměny a zdokonalení člověka po stránce tělesné i duševní. Jde o zprostředkování schopností, zručností a postojů, které jsou v dané společnosti pokládány za důležité, dalším generacím. Různé koncepce výchovy jsou ovlivněny různými sociokulturními podmínkami.

Životní styl: v souhrnu návyky a způsoby chování jednotlivce, které uplatňuje ve svém pracovním i volném čase a které spoluurčují kvalitu jeho života po všech stránkách. Způsob žití se odráží v duševním i fyzickém zdraví. Jedná se o ryze individuální záležitost. Vedení k životnímu stylu se významnou měrou děje výchovou, zejména v rodině.

2. Rodina

„Rodina může člověku pomoci, ale taky ho může úplně zlikvidovat. Nejhorší je, že si nikdo nemůže vybrat, kam se narodí.“ (mladý muž, který vyrostl ve velmi problematické rodině)²

Není třeba zdůrazňovat, jak moc důležitá je instituce zvaná rodina. Je to první společenství, do kterého se člověk narodí a které zásadně ovlivňuje jeho osobnostní vývoj, potažmo celý život. Zkušenosti, návyky a vzorce chování, jež si člověk do života přináší ze své *orientační* rodiny (tj. rodiny, do které se narodil) uplatňuje ve všech svých dalších vztazích k sociálnímu okolí, zejména se pak promítají v jeho působení v rámci rodiny *prokreační* (tj. rodiny, kterou vytváří jako dospělý). Je zřejmé, že sociokulturní vzorce a normy se přenášejí a posilují v největší míře právě prostřednictvím rodiny, když rodiče výchovně působí na své děti a tyto děti později jako již dospělí jedinci uplatňují svou sociokulturní identitu dále ve své rodině, kde ovlivňují svoje děti.

Avšak nedá se uvažovat o tom, že by se rodinné normy, hodnoty a vzorce chování tímto způsobem předávaly z pokolení na pokolení v nějaké řekněme „statické“ podobě, spíše jde o jejich určitou stabilitu, zajištěnou především základní hodnotovou orientací dané rodiny.

Důležitým momentem při přechodu z orientační do prokreační rodiny je výběr životního partnera (partnerky). Existuje předpoklad, že si dospělý jedinec vytvoří novou rodinu s člověkem, pocházejícím z rodiny s obdobnou hierarchií hodnot a vzorci chování, jaké zná sám a jež jsou mu tedy blízké. Jinak řečeno s člověkem, s nímž si v zásadních věcech dobře rozumí a s nímž po zralé úvaze bude chtít strávit život (v ideálním případě) a případně si pořídit potomstvo.

Není to ovšem ani zdaleka pravidlem a je poměrně častým jevem, že se v nové rodině spojí lidé z různých kulturních prostředí, například z jiných národů, a pak vytváří novou multikulturní rodinu se všemi svými specifiky a s potenciálními problémy logicky plynoucími z nesouladu v základních životních oblastech. Toto riziko se však

² VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozš. vyd. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3. Problémy spojené s nevhodným působením rodiny, s. 589-648.

objevuje v každém partnerském vztahu, ať už ve větší či menší míře a nevyhýbá se tedy přirozeně ani lidem, kteří pocházejí z obdobné společenské skupiny. Fontana k tomu ještě dodává: „Rodiny jsou ovlivňovány etnickými a socioekonomickými skupinami, jejichž jsou součástí; ale i uvnitř těchto skupin existují obrovské rozdíly ve způsobech, jak se rodiny chovají a jak zacházejí se svými členy.“³

Faktory, působící na rodinu, můžeme rozlišit na *vnější* a *vnitřní*. Vnější sociální podmínky jsou např. zaměstnanost, instituce jako školství, zdravotnictví, sociální služby, důležité je rovněž kulturní vyžití a další možnosti trávení volného času. Do vnitřních faktorů zahrnují vnitřní strukturu rodiny, identitu jednotlivých členů rodiny, jejich aktuální psychické rozpoložení i míru fyzického zdraví, úroveň vzdělání, pocit spokojenosti nebo nespokojenosti se zvládáním rolí, které v rámci své sociální pozice vykonávají, ekonomickou úroveň rodiny, seberealizaci a jiné. To vše spoluurčuje dynamiku rodinných vztahů.

Z pohledu dnešní společnosti je třeba rozlišovat mezi rodinou užší a širší. Do užší rodiny zahrnujeme rodiče a děti, do širší počítáme ještě další příbuzné, zejména prarodiče, tety, strýce, sestřenice a bratrance. V posledních několika desetiletích se struktura rodiny jako instituce výrazně změnila. V současné společnosti je mnohem více neúplných rodin než kdy předtím. Ze statistického šetření⁴ vyplývá, že v současnosti se v České republice rozvádí každé druhé manželství. Také širší rodina jako původně silně soudržné společenství se rozpadá, především v důsledku mobility způsobené zejména nutností obživy (stěhování za prací, často daleko od prarodičů).

Moderní doba klade na rodiče specifické nároky, je potřeba bojovat s existenčními tlaky, přičemž se rodině kvůli odtržení od širšího příbuzenstva dostává mnohem méně podpory než kdykoliv dříve. Děti často trpí nedostatkem rodičovské péče a někdy dokonce krutým zacházením. Za víceméně nepřítomné rodiče nemají náhradu ani v prarodičích, kteří dříve v případě potřeby přebírali péči o vnoučata včetně výchovného působení. Fontana⁵ upozorňuje, že v tomto faktu spatřují mnozí psychologové příčinu současného úbytku společenských zábran, následkem čehož jsou mnohdy porušovány společenské morální normy.

³ FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-063-4. Časný sociální vývoj, s. 36.

⁴ <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>

⁵ FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-063-4. Časný sociální vývoj, s. 37.

Šekot⁶ mluví o třech základních podobách rodiny:

1. *Harmonická* – uspokojuje rovnoměrně potřeby všech členů rodiny;
2. *Konsolidovaná* – plní spíše ekonomické a sociální funkce, nicméně nedostatečně funguje v oblasti uspokojení citových potřeb a pomoci v krizových situacích;
3. *Dysfunkční* – vykazuje znaky zásadních generačních a partnerských rozporů a nesouladu mezi rodiči a dětmi.

Než se budu blíže zabývat současnou rodinou z hlediska jejího fungování, dovolím si stručně zhodnotit základní proměny české rodiny v průběhu několika posledních desetiletí, přibližně od druhé poloviny 20. století.

2.1. **Proměna české rodiny - náhled do historie**

Po dlouhá staletí byla rodina stabilním společenstvím, měla tří- i vícegenerační podobu a jejím hlavním smyslem bylo plození dětí. Počet narozených dětí byl velmi vysoký, ale vysoká byla i dětská mortalita. Chování členů rodiny bylo korigováno křesťanskou morálkou, manželství bylo chápáno jako něco posvátného. Stejně přirozeně byla přijímána nerovnost mezi mužem a ženou a to včetně nerovnosti sexuální. Kromě reprodukční funkce byla také významná ekonomická funkce rodiny.⁷

Období industrializace v 19. století s sebou přineslo velké migrační vlny, kdy se mnoho rodin stěhovalo za prací do měst, což sebou přináší rozpad vícegeneračního soužití v rodinách. Průměrná velikost domácností se snižovala.⁸

Ve 20. století se počet dětí v rodinách výrazně snižuje a to nejprve ve vyšších a středních příjmových vrstvách, ve městech a nakonec i na venkově. Na snižování natality se významnou měrou podílí obě světové války. Konec druhé světové války znamená novou šanci a rodina po prožití existenční nejistotě zažívá nový rozmach. Přichází velká vlna porodů, v českých zemích silnější ještě silnější než jinde, což je

⁶ SEKOT, Aleš. *Sociologie v kostce*. 3. rozš. vyd. Brno : Paido, 2006. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-7315-126-X. s. 201-214.

⁷ MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. 1. vyd. Sv. 8. Praha : Slon, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-75-3. s. 40-48.

⁸ MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. 1. vyd. Sv. 8. Praha : Slon, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-75-3. s. 40-48.

zásluhou toho, že čeští a moravští muži nebyli v takové míře mobilizováni k účasti na frontách druhé světové války. Vysoká natalita v dobách po ukončení války není v dějinách lidstva nic nového nebo neobvyklého a získala si označení „poválečný baby boom“.⁹

Možný¹⁰ dále uvádí, že silný nástup hospodářského rozvoje, díky kterému se česká země dostala na jednu předních příček nejuspěšněji se rozvíjejících se států po válce, se zastavil v počátku nástupu komunismu. Shrnuje tyto hlavní změny v rodině:

- Nastoupil legitimní předmanželský sex, který dříve v křesťanském světě po staletí neexistoval;
- Po této legalizaci předmanželského sexu se přirozeně začal oddělovat sex od početí, což přineslo nástup nových funkčních technologií antikoncepce, zabraňující nechtěnému početí;
- Uvolnění sexuální morálky sebou ale zároveň přináší počátkem 70. let vyšší počet nemanželských dětí;
- Nový přístup k výběru životního partnera, už jej neurčují rodiče s ohledem na jeho vhodnost na základě rodinného statutu (čímž přispívali ke stabilitě společnosti), ale lidé si vybírají partnera sami, zvláště na základě vzájemných sympatií (v důsledku války a ekonomické krize mnozí ztratili majetek a vymazaly se sociální rozdíly);
- S nástupem komunismu je potlačována víra v boha, manželství se namísto v kostele začala uzavírat na úřadě, manželský slib před bohem „Co bůh spojil, člověk nerozlučuj“ se mění v pouhou smlouvu, kterou je možné kdykoliv zrušit. Garance trvalého svazku slábne, nastupuje větší rozvodovost, lidé upřednostňují lásku a sexuální přitažlivost před rodinou;
- V souvislosti s narůstajícím počtem rozpadajících se rodin vznikají sociální zařízení a instituce, které funkci rodiny nahrazují. Síť sociálních institucí převzala také péči o postižené, nemocné a staré. Vzdělávací úlohu rodiny převzaly školy, které spolu

⁹ MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. 1. vyd. Sv. 8. Praha : Slon, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-75-3. s. 40-48.

¹⁰ MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. 1. vyd. Sv. 8. Praha : Slon, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-75-3. s. 40-48.

s masmédií zrušily také monopol rodiny na výchovu k obecně respektovaným hodnotám a žádoucímu životnímu stylu;

- Rodina může svůj uvolněný čas (díky institucím sociální infrastruktury) věnovat jiným hodnotám, jako je budování pocitu vlastní bezpečí, zábava a konzum. Honba rodičů za ekonomickým zabezpečením rodiny a často až spotřebitelský mamon je pro mnohé dostatečným důvodem, proč nemít na děti čas. Dítě je v lepším případě zapojeno do rozličných kroužků nebo jiných smysluplných volnočasových aktivit, v horším případě trpí nedostatkem podnětů a zájmu, děti se v mnohých případech stávají citově deprivované nebo subdeprivované, současným fenoménem jsou tzv. „děti s klíčem na krku“;

Výrazně materialisticky orientovaný způsob života, existenční stres a emoční a duchovní plochost vedou k různým patologiím ve vývoji jedince a rovněž k dysfunkcím v rodině. Patologické či maladaptivní chování jedinců z dysfunkčních rodin představuje ohrožení sociálního okolí, případně celé společnosti.

2.2. Manželství

„Oženit se, založit rodinu, přijmout všechny děti, jež přijdou, zachovat je na tomto nejistém světě a dokonce, bude-li to možné, je trochu vést, to je podle mého přesvědčení nejzazší meta, jíž může člověk dosáhnout.“ (Franz Kafka)

Instituce manželství existuje v lidské společnosti již od starověku. Tehdy se manželství uzavírala zejména z ekonomických nebo politických důvodů. Cílem manželství bylo také plodit legitimní pokračovatele rodu. Výstižně to vyjádřil ve 4. stol. př. n. l. athénský politik, právník a řečník Démostenés, když pravil: „Být ženatý znamená toto: mít syny, které je možno představit rodině a sousedům, mít vlastní dcery, které je možno dát manželům. Neboť kurtizány máme pro potěšení, konkubíny zaopatřují naše denní tělesné potřeby a manželky slouží k tomu, aby rodily legitimní děti a byly věrnými strážkyněmi našich domovů.“¹¹

¹¹ OTÁHALOVÁ, Lucie. RP nebo manželství? : Manželství v kontextu historie. *Stránky P.V. Lochmana* [online]. 2004 [cit. 2009-04-13]. Démostenes: Against Neaera 122, citováno v Merin, Yuval: Equality for Same-Sex Couples, Chicago, University of Chicago Press, 2002. Dostupný z WWW: <<http://pvl.2web.cz/rp-otahalova/>>.

V té době do instituce manželství běžně intervenoval stát nebo církve. Do středověku se sice přenesly stejné důvody pro uzavírání manželství, to se však stalo víceméně soukromou záležitostí. S nástupem osvícenství se začaly při uzavírání manželství více projevovat city, už nešlo jen o předem určené manželství z rozumu, ale lidé se začínali řídit vzájemnými sympatiemi a vášní. Stále však byly sňatky předem smluvené, životní partnery svým dětem vybírali rodiče s ohledem na zajištění jejich budoucnosti. Dbalo se tedy na to, zda má rodina budoucího manžela (manželky) srovnatelný nebo větší majetek a jaký je sociální statut budoucí spřízněné rodiny.

Větší volnost při výběru partnera se mohla uplatnit až ve 20. století, především po světových válkách. Mizí socioekonomické rozdíly, lidé ve válce zchudli a ti, kteří zůstali bohatší, přišli v dalších letech o svůj majetek díky jeho znárodňování. To dává mladým generacím možnost pro svobodnou volbu manželského partnera. Vstup do manželství byl však silně zavedenou společenskou konvencí, role svobodné matky ženu v očích okolí stigmatizovala, stejně tak rozvod byl vnímán jako nezvládnutí manželské a rodinné role byl obecně hodnocen velmi negativně.¹²

Při pátrání po důvodech, proč je v dnešní době mnohem vyšší rozvodovost než tomu bylo v dřívějších dobách, je dobré si připomenout obecně známý fakt, že prakticky až do přelomu 19. a 20. století vládla světem vysoká úmrtnost, lidé se dožívali výrazně nižšího věku, často umírali ještě v raném dětství, pokud se dožili dospělosti, umírali běžně ve věku kolem třiceti let (teprve převratný rozvoj zdravotnictví ve 20. století se zasloužil o výrazně vyšší průměrný věk dožití). Nebylo nic neobvyklého, když žena (často i dítě) zemřela při porodu, ani muži se většinou nedoživali vyššího nebo vysokého věku. Z tohoto pohledu se možnost rozpadu manželství rozvodem snižovala.

Také náboženská víra držela manželství pohromadě. Ačkoliv různé prameny dokládají rozdílné informace o poměru věřících ku nevěřícím (což názorně dokládá dokument s názvem *Češi, národ ateistů?*¹³ ve kterém se řeší otázka, zda hodnota 73% současného českého obyvatelstva bez vyznání je či není reálná), je jisté, že na pravou víru v Boha mělo velmi negativní dopad zejména období poválečné normalizace

¹² MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. 1. vyd. Sv. 8. Praha : Slon, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-75-3. s. 67-92.

¹³ *Češi, národ ateistů?*. T24 : *Historie.eu* (cs) [online]. 2008 [cit. 2009-04-19]. Dostupný z WWW: <<http://www.ct24.cz/textove-prepisy/26459-cesi-narod-ateistu/>>.

a čtyřicetiletý komunistický režim. To dokládá i sčítání lidu z roku 1921, ze kterého vyplývá, že nějaké náboženství tehdy vyznávalo asi 9,3 milionů lidí z celkového počtu asi 10 milionů obyvatel českého státu. Pouze tedy přibližně 700 tisíc lidí bylo bez náboženské víry.¹⁴

Moderní doba přinesla změnu orientace z duchovních hodnot spíše na materialistický konzum, ženy se stávají čím dál více nezávislé na mužích, obecně se klade důraz na individualismus a okamžitý zisk (po majetkové i citové stránce). To vše má za následek větší rozpadovost partnerských vztahů, včetně manželství.

Vedou se dlouhé diskuze o tom, zda má vůbec smysl vstupovat do manželství. Mladí lidé vstup do manželství stále více odkládají, existuje mnoho takových, kteří tvrdí, že „lejstro od státu“ na svůj vztah nepotřebují. Někteří z mých známých ve věku kolem 30 let jsou k manželství tak skeptičtí, že odůvodňují svou nechuť se ženit prohlášením, že 50% manželství se rozvádí a 50% se ještě hádá. K tomu je třeba dodat, že dobré a fungující manželství není samozřejmost. Mnoho lidí se naivně domnívá, že pokud svůj partnerský vztah legalizují manželstvím, půjde to pak už tak nějak samo. Ale na manželském stejně jako nemanželském vztahu se musí pracovat.

Rád bych se za instituci manželství přimluvil. Zastávám názor, že pokud se lidé rozhodnout jít společnou cestou životem a také založit potomstvo, pak je přece jen větší šance, že jim právě statut manželství může pomoci překonat partnerské krize. Jde o to, že pokud nemám k partnerce (partnerovi) oficiální závazek, snadněji ukončím vztah, pokud se v něm necítím dostatečně spokojen. Manželé si sílu tohoto závazku ke svému protějšku více uvědomují. Ať to zní jakkoliv absurdně, některá manželství zachrání nechuť běhat po soudech při rozvodovém řízení. Představa traumatizujícího procesu oficiálního ukončení vztahu i se všemi nepříjemnými důsledky může napomoci k tomu, aby se manželé pokusili najít k sobě znovu cestu. V tomto kontextu je třeba ocenit odbornou psychologickou pomoc a podporu manželských a rodinných poraden. I když ani ty nedokáží zázraky (a už vůbec ne na počkání), mnohokrát pomohou manželům překonat jejich krizi, která by jinak leckdy skončila rozvodem a v případě, že se rozchod manželů jeví jako opravdu nejlepší řešení, může jim alespoň napomoci, aby se s touto životní situací vyrovnali „na úrovni“ a bez trvalých vážných duševních šrámů.

¹⁴ Sčítání lidu 1921-1991 : Sčítání v roce 1921. ČSÚ [online]. 2007 [cit. 2009-04-10]. Dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/scitani_v_roce_1921>.

S cílem podpořit manželství vznikl v naší zemi v roce 2006 projekt „Národní týden manželství (dále jen NTM).¹⁵ Poprvé byl realizován v únoru 2007, probíhá vždy ve valentýnském týdnu. Zapojují se do něj mediálně známé osobnosti, politici i psychologové, ale také například síť mateřských center nebo rodiny v místních komunitách. Projekt NTM podporují také média, a to v různých, rozhlasových nebo televizních pořadech, či prostřednictvím internetu. Je zřejmé, že česká společnost přikládá instituci manželství stále hluboký význam. Přestože je manželství ryze privátní záležitostí, nedotknutelným a bytostným vztahem dvou lidí, je jediné správné, že si společnost jako celek uvědomuje jeho důležitost. Pevný stabilní vztah muže a ženy je tím nejnütnější pro spokojenou a harmonickou rodinu, tím nejpodstatnějším prvkem pro zdárnou výchovu dětí, budoucí populace.

2.3. Rodičovství

„To nejlepší, co můžete udělat pro své děti, je milovat svou manželku (svého manžela).“
(Stephen Covey)¹⁶

S tím, jak se v posledních několika staletích vyvíjela rodina, prošel zásadními proměnami i vztah rodičů k dětem. Zatímco v minulosti bylo dětství jako období veskrze ignorováno, moderní společnost jej doslova „objevila“. Rodina sice existovala jako skutečnost, ale nebyla chápána jako morální nebo sentimentální hodnota. Teprve postupně začala být dětem věnována zvláštní pozornost a děti začaly být chápány jako smysl lidského života. Vznikl cit pro rodinu, zaměřený na děti a jejich výchovu.

Výchova dětí v současné rodině si klade dva cíle: tím prvním je úspěch ve škole (v životě, v zaměstnání), tím druhým osobní rozvoj dítěte. Jde v podstatě o konstrukci jeho identity, tak aby z něj vyrostlo samostatné, nezávislé a svébytné individuum, které bude v harmonii se sebou samým a se světem a které dokáže využívat své skryté zdroje. Tento druhý cíl se ve výsledku projevuje rostoucí individualizací společnosti.

¹⁵ *Národní týden manželství* [online]. [2006-2009] [cit. 2009-04-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.tydenmanzelstvi.cz/>>.

¹⁶ *Národní týden manželství* [online]. [2006-2009] [cit. 2009-04-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.tydenmanzelstvi.cz/>>.

Výchovné působení na dítě je dáno osobnostními charakteristikami rodičů. Jde o to, že „jak žijeme, tak zároveň vychováváme" nebo „jací sami jsme, takové děti tvoříme." Je to jistě trochu nadnesené, protože každý člověk je jedinečný, je individualitou a je jisté, že nebude stejný jako jeho rodič. Ale zcela určitě bude osobností svého rodiče velmi výrazně ovlivněn. Například rodiče, kteří jsou poctiví, velmi pravděpodobně přenesou tento rys i na svého potomka. To skýtá značnou naději, že z něho v budoucnu nebude podvodník. Jde o to, že žádný člověk se nenarodí dobrý nebo špatný (i když se vedou polemiky o tom, že může existovat určitý genetický vtisk budoucího charakteru jedince). To, jaký člověk z dítěte nakonec vyroste, je výsledkem procesu výchovy.

Pro představu, jak uplatňují rodiče svou přirozenost ve výchovném stylu, a jaký má tento výchovný styl vliv na chování dítěte, uvádím v následující tabulce rozdělení dle Fontany¹⁷:

¹⁷ FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi*. Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-063-4. Časný sociální vývoj, s. 24.

Rodičovský styl	chování dítěte
Autoritativní	
Vyžaduje od dětí, aby se chovaly rozumně a společensky na úrovni odpovídající jejich věku a schopnostem. Vřelý, pečující, vyptává se na názory a city dítěte. Rodičovská rozhodnutí bývají dětem zdůvodňována.	Nezávislé, sebeprosazující, kamarádské vůči vrstevníkům, spolupracující vůči rodičům, spokojené, usilující o co nejlepší výkon, úspěšné.
Autoritářský	
Prosazuje moc a ovládání bez vřelosti a bez oboustranné komunikace. Stanoví absolutní nároky. Vyžaduje poslušnost, úctu k autoritě a tradici a tvrdou práci.	Sklon k sociální izolaci. Postrádá spontaneitu. Dívky bývají závislé a bez snahy o dobrý výkon. Chlapci mívají sklon k agresivitě vůči vrstevníkům.
Shovívavý	
Od dětí žádá málo. Přijímající, reagující a orientovaný na děti.	S převládajícím pozitivním a živým citovým laděním, avšak nezralé, neovládá své impulsy, postrádá přiměřenou společenskou odpovědnost a nedokáže spoléhat na sebe. Sklon k agresivitě.
Zanedbávající	
Příliš zaměstnaný svými činnostmi, nezúčastněný na životě dětí, bez zájmu o to, čím se zabývají. Vyhýbá se oboustranné komunikaci a málo si všímá názorů nebo citů dítěte.	Se sklonem k náladovosti a s nedostatkem soustředění. Rozmařilé, neovládá své city a impulsy. Později mívá sklon k podlehnutí nějakému druhu patologického chování.

Je známo, že rodiče své styly v průběhu doby mohou měnit. Dochází k tomu vlivem vnějších okolností, v závislosti na aktuálním citovém rozpoložení dospělého a také v závislosti na vnímání vztahu k dítěti v dané chvíli. Děti mohou reagovat odlišně od popsaných způsobů podle svého temperamentu. Někdy rodiče nejsou v rodičovském stylu vyhranění a proto i odezva dítěte nemusí spadat do přesně vymezené skupiny. V podstatě lze ale říci, že tyto vzorce obecně platí.

Je ovšem nutné doplnit, že interakce rodič – dítě je dvousměrná záležitost, takže i děti ovlivňují chování svých rodičů.¹⁸

¹⁸ FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi*. Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-063-4. Časný sociální vývoj, s. 24.

Tabulka rodičovských stylů ukazuje důsledky na tvorbu osobnosti dítěte. Podle toho, jak se k němu rodiče od ranného dětství chovají, takový z něj vyroste člověk. To je princip výchovy.

M. Herman tvrdí, že „klíčovým mechanismem, kterým se dá ve výchově uspět, nebo naopak selhat, je tzv. *každodenní nepozorovatelný růst*. Při jeho vysvětlení můžeme použít podobenství o žábě a hrnci s vodou. Představte si hrnec plný vařící vody. Kdybyste do ní vhodili žábu, tak se ve zlomku vteřiny reflexivně odrazí ode dna a vyskočí ven. Bude sice opařená, ale přežije to. Když ale stejnou žábu vložíte do hrnce se studnou vodou a zapnete hořák, voda se bude pomalu zahřívat, až žábu nakonec uvaříte. Proč? Protože voda se bude zahřívat postupně – bude nejprve vlažná, pak teplá, teplejší – ale protože k tomu bude docházet pomalu, žába nepozná okamžik, kdy má vyskočit... až nakonec bude pozdě. Voda ji omámí, otupí, ona zůstane v hrnci... ..a uvaří se."¹⁹

2.4. Funkční a dysfunkční rodina

Představa o dobrém rodičovství (ať už mateřství či otcovství) a jeho významu pro řádný vývoj dítěte se v průběhu historie mění - a stejně tak i postavení dítěte a rodiny ve společnosti. Aby bylo možné usuzovat o kvalitě rodiny či rodičovství, je potřeba pochopit jakousi „normu rodičovství“ v současné společnosti. Vymezení takové normy je však poměrně náročné, poněvadž je možné ji definovat z různých hledisek

Walshová²⁰ definuje čtyři rozličné přístupy k normalitě rodiny:

1. *Normalita jako ideál* – tento přístup vychází z humanistických teorií a určuje normalitu jako ideální fungování, přičemž u jednotlivce je takovým ideálem naplnění svých možností (sebeaktualizace).
2. *Normalita jako zdraví a absence patologie* – jedná se o tradiční medicínsko-psychiatrický přístup, který považuje za normální takovou rodinu, v níž se u žádného člena neprojevují symptomy poruchy či psychopatologie. Takovému

¹⁹ HERMAN, Marek. *Najděte si svého manžana*. 1. vyd. Olomouc : Hanex, 2006. 3. kapitola, s. 87.

²⁰ 1995, in SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001. ISBN 978-80-7367-250-8. s. 38-46.

pojetí lze ovšem vytknout, že individuální psychická porucha nemusí být nutně následkem rodinné dysfunkce a není ani možné předpokládat, že by psychicky zdravý člověk musel ze zdravé (řádně fungující) rodiny.

3. *Normalita jako průměr* – sociologický přístup, který označuje jako normální tu rodinu, která odpovídá obvyklému, nejvíce rozšířenému modelu. Takové pojetí ovšem vede k mnoha námitkám, protože pracuje se statistickým průměrem a normálním rozložením, přičemž průměrem je střed a oba okraje jsou odchylkou od normy. Ideálně fungující rodina se tak může podle tohoto postoje jevit neobvyklou či patologickou obdobně jako rodina dysfunkční. Zároveň je s tímto přístupem možné považovat za normu i určité ve společnosti poměrně rozšířené negativní vzorce chování v rodině (např. alkoholismus).
4. *Normalita jako transakční proces* – přístup vycházející ze systémové teorie, věnuje pozornost procesům probíhajících v časové linii, bere v úvahu časový i sociální kontext rodiny. „Normální procesy – ať už typické či optimální – se liší podle různých interakcí a externích požadavků, kterým se rodina přizpůsobuje v průběhu rodinného cyklu. Připouští se tedy značná variabilita normálního a nehledají se (tak jako v jiných přístupech) fixní rysy tzv. normálních rodin,“²¹

Sobotková²² označuje posledně jmenovaný systémový přístup k rodině jako nejvhodnější, protože umožňuje rodinu chápat a pracovat s ní v celé složitosti jejího fungování. Podstatné je, že toto pojetí s sebou přineslo zejména naprosto rozdílné vnímání příčinnosti, když se přeneslo od lineární kauzality ke kauzalitě cirkulární. „V systémovém pojetí se zdůrazňuje celost a organizace, dynamická interakce subsystémů, interakce systému s prostředím, propojenost a komplexnost procesů“²³

Podle této koncepce nevytváří rodinný systém jednotlivci sami o sobě, ale lidé ve vzájemných vztazích a součinnosti. Potvrzuje se tak zde celostní hledisko gestaltismu, když říká, že rodina je více než pouhý součet jejích členů a nemůžeme ji proto poznat pouze poznáním jejích jednotlivých členů.

Zkoumání předpokladů zdravého fungování rodiny se stává novým trendem teprve v 90. letech 20. století (více převažovalo zkoumání rodin nefunkčních) a proto není

²¹ SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001. ISBN 978-80-7367-250-8. s. 40.

²² SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001. ISBN 978-80-7367-250-8. s. 38-46.

²³ SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001. ISBN 978-80-7367-250-8. s. 18.

k dispozici dostatek reliabilních výzkumů těchto rodin. Potřebu blíže poznávat zdravě fungující rodiny zdůrazňuje např. Skynner²⁴. Za znaky dobře fungující rodiny považuje:

- Vyvážení blízkosti a autonomie,
- Schopnost přizpůsobení se,
- Zvládání změn a ztrát,
- Schopnost spolupráce,
- Jasnou komunikaci,
- Vysokou úroveň humoru a radosti v rodině,
- Věrnost jako vědomou osobní volbu,
- Laskavý a otevřený postoj k druhým, k sociálnímu okolí.

Sauber²⁵ a kol. určili tyto oblasti, ve kterých se promítá fungování rodiny:

- *osobní* – jde o spokojenost jednotlivců se svou pozicí a rolí v rodině
- *manželská / partnerská* - spokojenost po intimní (sexuální) stránce a vzájemný soulad manželů (partnerů)
- *rodičovská* - obsahuje odpovědnost za výchovu dětí a poskytuje pocit duševního obohacení z rodičovské role
- *socioekonomická* - mluvící o ekonomickém zabezpečení rodiny, o jejím sociálním začlenění apod.

Z našich odborníků zabývajících se tématem funkční a dysfunkční rodiny, je to například Plaňava²⁶, který za hlavní atributy funkčnosti rodiny považuje:

- strukturu rodiny
- osobní autonomii
- intimitu

²⁴ 1995, in SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001. ISBN 978-80-7367-250-8. s. 70.

²⁵ 1993, in SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001. ISBN 978-80-7367-250-8. s. 42.

²⁶ 1994, in SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001. ISBN 978-80-7367-250-8. s. 28-36.

- hodnotovou orientaci
- komunikaci a dynamiku v rodině

Jako rodina dysfunkční (problémová, klinická) je obecně považována taková rodina, v níž všichni členové, či některý z členů vykazuje známky maladaptivního chování. Poruchy rodiny se projevují v nedostatečném plnění nebo neplnění jejích základních funkcí, což opět negativně ovlivňuje život všech jejích členů, a porušování sociokulturních norem se promítá rovněž do sociálního okolí takové rodiny.

Rodina jako systém totiž zapadá do širších sociálních systémů (příbuzní, přátelé atd.), širších společenských okruhů a institucí (škola, zaměstnání, sociální služby) a také neosobních společenských institucí (např. zákony, společenské normy, obecně uznávané hodnoty), které všechny nutně rodinu ovlivňují a naopak i je ovlivňuje rodina.²⁷

Vágnerová k tomu dodává: „Rodina je v každé vývojové fázi skupinou, jejíž jednotliví členové mají určité sociální role, které nějakým způsobem plní a jsou ve vzájemných vztazích, jež se v průběhu času mění. Veškeré normální i patologické chování každého člena rodiny je nutno interpretovat jako součást interakcí celého rodinného systému, který ovlivňuje a zároveň je jím modifikováno (či dokonce deformováno). Chování dětí i dospělých v dominantních rolích nikdy není vzájemně nezávislé. Pro určitou rodinu typická tendence k určitému způsobu reagování je dána společnými genetickými dispozicemi i zkušeností s určitými způsoby chování. Tyto faktory ovlivní jak výchovný styl rodičů – tj. jejich chování k dítěti, tak sklon dětí reagovat na tyto podněty určitým, pro danou rodinu charakteristickým způsobem.“²⁸

Culbertson a Schellenbach²⁹ došli na základě svého výzkumu k závěru, že ne všichni lidé mají předpoklady k plnění rodičovské role. Tvrdí, že některé vlastnosti rodičů zvyšují riziko špatného zacházení s dítětem (a pravděpodobně snižují schopnost přijatelně se chovat k lidem obecně):

²⁷ MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha : Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6. s. 56-65.

²⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšířené a přepracované vyd. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3. Problémy vyvolané negativním působením společnosti, s. 589-648.

²⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšířené a přepracované vyd. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3. Problémy vyvolané negativním působením společnosti, s. 589-648.

- Nedostatky v sociální orientaci (omezená schopnost empatie, rigidita, osamělost, problémy v mezilidských vztazích)
- Problematické sebehodnocení (nízká sebeúcta, nespokojenost s rolí rodiče)
- Rizikové chování (nedostatečná sebekontrola, impulzivita)
- Špatná zkušenost z vlastního dětství (70% lidí s nízkou rodičovskou kompetencí, mělo zkušenost špatného zacházení se svou osobou v dětství ze strany rodičů).

Závěrem této kapitoly bych rád dodal, že pokud se v rodině vyskytují patologické jevy jako je například týrání nebo zneužívání dítěte (nebo i dospělého člena rodiny) nebo jeho zanedbávání, které vede k citové deprivaci či subdeprivaci postiženého, zanechává takovéto jednání neblahé následky v podobě narušení osobnosti jedince, které se zároveň v již v dané době projevuje i v širších sociálních vztazích, případně mohou existovat jako latentní riziko ve vztahu k budoucím generacím. Projevy maladaptivního chování v rodinách jsou tedy nejen individuálním problémem, ale též zátěží pro společnost jako celek a je třeba na ně v tomto kontextu nahlížet. Proto je krajně důležité, aby stát prostřednictvím vhodných opatření, svých institucí a sítě sociálních služeb zachytil co nejvíce případů rizikových rodin a účinně intervenoval v jejich prospěch .

3. Rodinná politika státu

Rodinná politika je nedílnou součástí sociální politiky státu. Ve 20. století se hlásí ke slovu liberálnější rozvodové zákonodárství, což souvisí s oslabením vlivu církve v poválečných letech a celkovou změnou obrazu společnosti. Po ukončení 2. světové války bylo obvyklé, že mladí lidé před narozením prvního dítěte uzavřeli sňatek, věk při uzavření sňatku a prvního porodu se snižoval pod 25 let. Rodiny měly zpravidla alespoň tři děti. V průběhu dalších desetiletí, zejména pod vlivem komunistického řízení společnosti, kdy prioritou byla takřka absolutní zaměstnanost obyvatel v produktivním věku a mnohé rodinné funkce více či méně úspěšně přejímají státní instituce (například je preferována ústavní výchova, vznikají ve velkém jesle, mateřské školy, dokonce týdenní mateřské školy), se natalita stále snižuje. Tento trend pokračuje po roce 1989, kdy se obyvatelstvu po dlouhé socialistické epoše otevírají hranice státu a s tím i nové možnosti. Lidé mohou uspokojit své touhy po poznávání cizích krajín, rozmach zažívá zahraniční turistika, také množství, různorodost a kvalita komodit se rychle posunují na výrazně vyšší úroveň. S tím se zlepšuje celková životní úroveň obyvatelstva, zároveň se však prohlubují rozdíly mezi sociálními vrstvami. Ubývá státních podniků nebo se redukuje jejich velikost, naopak přichází ke slovu soukromé firmy, nastupují kapitalistické principy.

Lidé se s novým nasazením věnují práci, vlastní ekonomickou úroveň mohou svým snažením ovlivnit mnohem více než kdykoliv dříve. V některých krajních případech se z pracovní aktivity stává psychická závislost, tzv. workoholismus, v jiných je nadměrně vysoká pracovní vytíženost dospělých členů domácnosti důsledkem nutnosti obživy, kdy jsou v práci „od nevidím do nevidím“ v důsledku existenčního tlaku.

Protipólem pracovní aktivity jsou různé druhy odreagování a zábavy, v porevoluční době mizí z kultury cenzura, prosazuje se naopak svoboda projevu. Mnohem více než v kulturních (nebo jiných duchovních) oblastech se však zvyšuje aktivita lidu a spotřebitelský konzum v materiální oblasti.

S tím vším je spojeno, že mladí lidé povětšinou odkládají založení rodiny na pozdější věk, roste průměrný věk manželů při narození prvního dítěte a nejnižší věk ženy se posouvá ke 30 rokům. Tím se také zkracuje reprodukční období ženy a ubývá narozených dětí. V posledních letech jsou časté partnerské svazky bez uzavření manželství, podíl dětí narozených mimo manželství se zvyšuje.

Roste vzdělanost a kvalifikace ženské populace, trendem se stává plánované rodičovství, k čemuž napomáhá rozšíření antikoncepce a také liberalizace potratů. Díky rychlému rozvoji medicínských poznatků a lékařské péče se prodlužuje délka života a tím i dlouhé trvání původní (orientační) rodiny po odchodu dětí z „rodinného hnízda“.

Stárnoucí obyvatelstvo a nízká porodnost představuje pro (nejen) českou společnost jedno z největších rizik. V první polovině 70. let klesla porodnost v severní a západní Evropě ze 2,5 dětí na jednu ženu na pouhé 1,5 dítěte. Tento průměr se dále snižoval, v roce 2000 již byla úhrnná plodnost v České republice pouhých 1,14 dítěte na jednu ženu v reprodukčním věku.³⁰ Při tomto poklesu porodnosti již vzniká reálná hrozba, že populace nebude schopna se nadále přirozeně reprodukovat. S tím úzce souvisí ekonomická stránka věci, totiž že na starší občany, závislé na sociálních dávkách, nebude mít v budoucnu kdo pracovat. Podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva na celkovém počtu obyvatel České republiky byl podle údajů z ČSÚ ze sčítání lidu v roce 1991 52,6 % a v roce 2001 51,4 %. V těchto hodnotách jsou ovšem zahrnuty i matky na mateřské či rodičovské dovolené, pracující důchodci i nezaměstnaní. Nezaměstnaných obyvatel bylo v roce 2001 vykazováno 4,8 %, jejich počet se však v souvislosti se světovou ekonomickou krizí prudce zvýšil – v březnu 2009 je to již 7,7 %, přičemž existují velké rozdíly mezi jednotlivými kraji, nejnižší procento nezaměstnanosti (2,6 %) udává k 31. březnu 2009 Praha, naopak nejhůře jsou na tom Ústecký (12,1 %) a Moravskoslezský kraj (11 %). V absolutním čísle jde v současné době téměř o 450.000 lidí bez práce.³¹

Zatížení státního rozpočtu je kvůli všem těmto faktorům neúměrně vysoké, česká vláda musela v posledních několika letech, ve snaze snížit výdaje na sociální politiku a zvýšit do budoucna její příjmy, sáhnout k takovým opatřením, jako je například

³⁰ Plodnost a věk žen. ČSÚ [online]. 2003 [cit. 2009-04-10], s. 22-27. Dostupný z WWW: <[http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/880036D0ED/\\$File/plodnost.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/880036D0ED/$File/plodnost.pdf)>.

³¹ K vývoji nezaměstnanosti v březnu 2009. *Hospodářská komora ČR : Zpravodajství* [online]. 2009 [cit. 2009-04-10]. Dostupný z WWW: <http://www.hkcr.cz/hk-cr/zpravodajstvi/art_29538/k-vyvoji-nezamestnanosti-v-breznu-2009.aspx>.

stanovení čím dál pozdějšího věku pro odchod do důchodu. Ze stejného důvodu se tato vláda snaží motivovat své občany, aby znovu zakládali rodiny a zvýšila se porodnost.

Oblast rodinné politiky spadá do kompetence Ministerstva práce a sociálních věcí ČR a jako některé z hlavních cílů rodinné politiky bychom mohli jmenovat posílení společenské vážnosti rodin a manželství, optimální rozvoj dětí, všestranný rozvoj každého člena rodiny a v neposlední řadě také slučitelnost rodinné funkce a zaměstnání. Vzhledem k tomu, že se rodinná politika stala jednou z hlavních priorit státu, schválila v listopadu 2008 vláda tzv. „prorodinný balíček“, který obsahuje sedm různých opatření na podporu rodin s dětmi:³²

1. *Evidovaný poskytovatel tzv. rodičovské výpomoci* – evidovaná fyzická osoba poskytuje ve vlastní domácnosti v souladu s právním řádem po část dne a pravidelně individuální péči o ne-vlastní dítě (dětí) ve věku do 7 let a to za limitovanou úplatu.
2. *Podpora služeb péče o děti v oblasti živnostenského podnikání* – návrh úpravy kvalifikačních požadavků pro osobu podnikatele (resp. jeho odpovědného zástupce) a fyzických osob, které vykonávají činnosti dle vázané živnosti „Péče o dítě do tří let věku v denním režimu“ nebo volné živnosti „Mimoškolní výchova a vzdělávání, pořádání kurzů, školení, včetně lektorské činnosti“ a stanovení odpovídajících hygienických podmínek pro výkon těchto živností.
3. *Poskytování služeb péče o děti na nekomerčním základě* – tzv. „*Miniškolka*“ – služba péče o děti, která není provozována za účelem dosažení zisku. Zřizuje se nejvýše pro 4 děti ve věku od 6 měsíců do 7 let. Miniškolka je realizována v domácnosti pečovatelky (pečovatele) nebo v jiných vhodných prostorách poskytnutých zřizovatelem a probíhá v ní individuální výchovná péče se zaměřením na všestranný rozvoj každého dítěte. Svým charakterem se tato péče co nejvíce přibližuje životu dítěte v rodině.
4. *Zavedení daňových výhod pro zaměstnavatele poskytující nebo zajišťující svým zaměstnancům péči o děti* – návrh novelizace zákona o daních z příjmu, kde by náklady na tzv. výdaje na sociální podmínky zaměstnanců (vlastní jesle, miniškolky a dále příspěvky na poskytování těchto služeb prostřednictvím jiného subjektu než zaměstnavatele) byly zařazeny mezi tzv. daňově uznatelné náklady.

³² Prorodinný balíček. MPSV [online]. 2008 [cit. 2009-04-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/5888>>.

5. *Poskytování slevy na pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti* – pro zaměstnavatele, kteří zaměstnávají osoby patřící do okruhu osob obtížně zaměstnatelných, pokud budou zaměstnání na kratší pracovní úvazek.
6. *Otcovské* – nová dávka nemocenského pojištění. Účelem je podpořit vazbu mezi otcem dítěte (nebo mezi osobou, která převzala dítě do trvalé péče nahrazující péči rodičů) a dítětem v první fázi života dítěte (nebo v první fázi života převzatého dítěte po jeho převzetí náhradní rodičovskou osobou).
7. *Změny ve způsobu financování pěstounské péče vykonávané v zařízeních pro výkon pěstounské péče* – cílem je zejména zajistit dostatečné financování pro výkon pěstounské péče v zařízeních pro výkon pěstounské péče, který je dlouhodobě nevyhovující.

Tyto prorodinné kroky mají směřovat k vytváření příznivých socioekonomických podmínek pro rodiny s dětmi a zaměřují se na oblast finančního zajištění rodiny, slučitelnosti práce a rodiny, služeb péče o rodinu, podporu posilování rodičovských kompetencí a zkvalitňování rodinných vztahů a také na oblast podpory rodin se specifickými potřebami. Rovněž se snaží motivovat kraje a obce k většímu zapojení do realizace rodinné politiky.

Jak se dále uvádí v souboru prorodinných opatření, musela vláda v posledních letech ve snaze stabilizovat veřejné rozpočty přijmout některá restriktivní opatření i v sociální oblasti. Po vyhodnocení dopadů na jednotlivé skupiny obyvatel a s ohledem na vývoj veřejných financí hodlá nyní vláda přistoupit k plnění úkolů v oblasti podpory rodin s dětmi stanovených v jejím programovém prohlášení. Je si vědoma nejen hodnoty jedince jako aktuální pracovní síly, ale také jako rodiče, který investuje svůj čas, energii a finanční prostředky do péče a výchovy dětí, tedy budoucího lidského ekonomického kapitálu. Stát si přitom neklade za cíl pasivní podporu rodiny, ale chce napomáhat vytváření vhodných podmínek (a odstraňování překážek) pro snadnější skloubení rodinného a pracovního života.

Obraz vnímání navrhovaných nebo v některých případech již aplikovaných (a aktuálně zrušených) opatření rodinné politiky České republiky přinesl zajímavý

průzkum CVVM (Centrum pro výzkum veřejného mínění) z prosince 2007 – viz tabulka:³³

Názor na jednotlivá opatření rodinné politiky	
Druh opatření	Podíl souhlasných odpovědí
Podpora pružné pracovní doby a zkrácených úvazků	90%
Novomanželské půjčky	87%
Nižší daně pro rodiče nezaopatřených dětí	87%
Provozování družiny u každé základní školy	82%
Zvýšení přídavků na děti	77%
Zvýšení počtu mateřských školek	75%
Společné zdanění manželů	73%
Zvýšení počtu jeslí	56%

Pramen: CVVM

Popis

Průzkum CVVM: Názor na jednotlivá opatření rodinné politiky

Realizace rodinné politiky spadá do kompetence jednotlivých krajů, které pak prostřednictvím různých politických nástrojů podle svých specifických a aktuálních potřeb ovlivňují sociální, kulturní, vzdělanostní, ekonomické a jiné podmínky pro rodiny žijící na daném území. Například v Konceptci rodinné politiky Jihomoravského kraje se praví: „Rodina jako základní a nejvýznamnější jednotka naší společnosti není soukromou záležitostí jednotlivců, ale zdrojem prosperity celé společnosti a zárukou udržitelného rozvoje jak ekonomického, tak sociálního a kulturního. Rodina je prostorem, v němž se vytváří tzv. lidský kapitál – výchovou formovaný lidský jedinec, který je schopen uplatňovat v dospělosti svůj tvůrčí potenciál, na němž závisí inovativnost a kvalifikovanost jakékoli profesní činnosti. Funkce rodiny proto nemůže plně nahradit žádná jiná instituce. Rodinná politika se proto neomezuje jen na vyrovnání nákladů rodin, ale chce svoji podporou ocenit i přínos, který rodina pro společnost představuje... ..Rodinná politika je politikou průřezovou. Zajišťuje vyvážený poměr mezi ekonomickými a sociálními opatřeními s ohledem na udržitelný rozvoj společnosti“.³⁴

³³ PRČÍKOVÁ, Lenka. Jak má vypadat rodinná politika státu?. *Finanční noviny.cz* [online]. 2008 [cit. 2009-03-27]. Dostupný z WWW: <http://www.financninoviny.cz/kariera/index_view.php?id=292368>.

³⁴ Konceptce rodinné politiky Jihomoravského kraje. *Jihomoravský kraj : Konceptce, studie, plány, programy* [online]. 2008 [cit. 2009-03-27]. Dostupný z WWW: <www.kr-jihomoravsky.cz/Default.aspx?pubid=53789&TypeID=7&foldid=3301&foldtype=7>.

Lze shrnout, že podpora fungující rodiny není jen záležitostí dokonalé koncepce a na ni navazujících velkorysých opatření, ale je to především usilovná a dlouhodobá snaha, která se v součinnosti s rodinami realizuje spíše po malých krocích a to bez přestání. Jde o to, ujistit rodiny o ochotě pomáhat a o skutečném zájmu a hlubokému ocenění, který reprezentace společnosti projevuje nenahraditelné rodinné péči.

4. Vzájemné působení české společnosti a rodiny

„Společnost je něco jako rodina. Skládá se z různých členů, kteří mají různorodé zvyky a návyky. Společnost bychom si mohli představit jako rodiče, kteří se starají o co nejlepší podmínky pro život svých dětí, tedy všech lidských bytostí v její působnosti. Tito lidé mají rozličné názory na to, jak by to mělo ve společnosti (rodině) fungovat. To jak to nakonec dopadne, je jakýsi konsenzus všech členů rodiny.“ (Jiří Robinson Roup)³⁵

Různými oblastmi života rodiny se zabývá celá řada vědních oborů, jako například demografie, sociální psychologie, sociální pedagogika, sociologie rodiny, rodinné právo a jiné. Například demografické podmínky vyplývající ze struktury a vývoje obyvatelstva významnou měrou ovlivňují život ve společnosti. Sociologie rodiny zase mimo jiné zkoumá rodinné funkce, které chápe jako úkoly, jež rodina plní jednak ke svým členům a jednak ve vztahu ke společnosti.³⁶

Fungování společnosti je ve značné míře logicky odvozeno od fungování rodiny, protože zdravá rodina účinně zabraňuje odchylkám téměř ve všech oblastech společenského života. Přesto však není atmosféra v naší společnosti rodině příznivá. Je zřejmé, že pokud bude tento stav přetrvávat i nadále, bude bez fungující rodiny do budoucna ohrožena existence celé společnosti. Nedostatečnou podporu rodiny dokládá demografický propad, kdy se ukazují takové problémy jako například narušení mezigenerační solidarity či výrazné stárnutí populace. Tyto faktory jsou příčinou zásadní civilizační změny.

Společnost vytváří určité sociální klima, které je pro rozvoj a existenci každého člověka velmi významné. Napomáhá jeho socializačnímu vývoji poskytováním potřebných podnětů a uspokojováním mnohých rozmanitých potřeb jedince. Je to společnost, jež určuje normy chování, hodnoty, vzory i ideály. Tím také přispívá k základní orientaci jednotlivce ve světě a stává se tak jedním ze zdrojů jeho jistoty. Člověk je posuzován v rámci společností daných pravidel, získává od ní zpětnou vazbu,

³⁵ ROUP, Jiří Robinson. Všechny naše děti. *Blog.respekt.cz* [online]. 2006 [cit. 2009-03-25]. Dostupný z WWW: <<http://roup.blog.respekt.cz/c/865/Vsechny-nase-deti.html>>.

³⁶ STŘELEČ, Stanislav, et al. *Studie z teorie a metodiky výchovy II*. 1. vyd. Brno : MU, 2005. ISBN 80-210-3687-7. Rodina jako výchovný činitel, s. 109-123.

společnost mu potvrzuje vědomí o vlastní sociální pozici a hodnotě. Psychická potřeba být součástí nějakého společenství, být jím přijímán a kladně hodnocen, je základem lidské *skupinové identity*.³⁷

„Společnost určuje, co z člověka bude, jeho vlastnosti nabývají nějakou hodnotu jen v určitém sociálním kontextu a také se za těchto okolností rozvíjejí. To může probíhat různě, dobře i špatně. A často bez možnosti jedince tento proces nějak ovlivnit.“ (Gruen)³⁸

Společnost může působit na jedince či menší sociální skupiny *pozitivně* i *negativně*. Vágnerová uvádí, že „existují situace, v nichž sociální vlivy člověka zatěžují, patologizují, případně ohrožují jeho fyzickou existenci.“³⁹

Takové nepříznivé sociální vlivy můžeme rozlišit dle cíle jejich dopadu na ty, jež postihují pouze *jednotlivce* (např. oběť trestného činu) anebo na takové, které postihují celé určitým způsobem vymezené *skupiny* (etnicky, rasově, válkou atd.). Ve druhém případě má společně sdílená zátěž spíše posilující charakter pro vzájemné vztahy v dané skupině. Je tomu tak proto, že ve skupině, byť nějakým způsobem znevýhodněné, zůstává zachována podpora a pocit sounáležitosti s ostatními členy skupiny. Skupina nadále funguje jako zdroj jistoty a bezpečí, poskytuje pocit ochrany před vnějším nebezpečím.

Pokud je postižen jedinec, vztah se společností se stává složitější. Dochází k sociální stigmatizaci a určitému vyloučení ze společnosti, v jaké míře, to závisí na charakteru a závažnosti tohoto individuálního sociálního postižení. Vztah takového jedince ke společnosti se mění (často sám vnímá svou odlišnost a vylučuje se ze své dosavadní sociální skupiny) a podobně se mění i přístup společenství k němu. Člověk, který je v něčem odlišný a nezapadá do konvencí většiny, bývá hůře hodnocen, nedochází k jeho plnému přijetí ostatními, často získává nižší sociální statut. Tato situace je označována jako „*sociokulturní handicap*“. Hranice mezi pouhou odlišností

³⁷ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšířené a přepracované vyd. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3. Problémy vyvolané negativním působením společnosti, s. 649-690.

³⁸ 2001, in VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšířené a přepracované vyd. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3. Problémy vyvolané negativním působením společnosti, s. 649-690.

³⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšířené a přepracované vyd. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3. Problémy vyvolané negativním působením společnosti, s. 649-690.

a handicapem je odvislá od aktuální společenské normy. Handicapem je tak výrazná a velká odchylka od normy, že už se pro společnost stává nepřijatelnou, postiženému jedinci tedy přináší znevýhodnění. Logicky má pro takového člověka své sociální důsledky.⁴⁰

Jeví se mi poměrně obvyklé, že (jakýmkoliv) postižením člověka, ať už dítěte či dospělého, trpí nejenom tento jedinec, ale celá jeho nejbližší rodina. A to jak z individuálního hlediska (vlastním prožíváním), tak negativními postoji sociálního okolí k této situaci. Tak například, pokud je dítě mentálně postižené či se u něj projevují například v důsledku neurologických obtíží špatně zvladatelné poruchy chování, má to důsledek pro celou rodinu. Od takové rodiny si širší okolí pravděpodobně bude chtít udržet odstup, rodičům budou přisuzovány nedostatečné výchovné kompetence, nezáměr o dítě a jeho zanedbávání. Domnívám se, že společnost jako taková jen nesnadno připouští a přijímá odchylky od všeobecně dané normy a pokud má někdo rodina své specifické problémy, zůstává často na jejich řešení sama, bez pomoci a podpory okolí, spíše naopak se rodina v problematice situaci setkává s nepochopením a případně i s opovržením.

Jistě je pravdou, že prosazovaná výchova k toleranci nese své ovoce, ale obávám se, že zatím je kladný přístup k nějakým způsobem znevýhodněným jedincům či rodinám spíše teoretickým postojem k hypotetickému problému. Pokud se tato představa stane realitou, pochopení a účast s postiženými se mění v distanc. Možná je to způsobeno strachem z neznámého, pocitem ohrožení vlastního dosud „normálního“ života. Možná za tímto postojem stojí vrozená tendence lidského druhu vyhýbat se problémům. Původně totiž oslabení skupiny jejím nejslabším článkem mohlo ohrozit její přežití.

Protože nelze spoléhat na účinnou pomoc bezprostředního okolí (každý má svých starostí dost), je jedině dobře, že každé sociálně vyspělé společenství si vytváří nástroje pro pomoc ohroženým skupinám, rodinám či jednotlivcům. Že v případě existenční nouze nebo vážných životních potíží je možné se obrátit na všemožné sociální instituce, které člověku pomohou a tak vlastně pomohou celé společnosti.

⁴⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšířené a přepracované vyd. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3. Problémy vyvolané negativním působením společnosti, s. 649-690.

PRAKTICKÁ ČÁST

Jak již název práce „Rodina a sociální prostředí v kauzálních souvislostech“ naznačuje, jedná se zde o velmi rozsáhlou a složitou problematiku, kterou nejsem schopen v rámci této práce v celém rozsahu pojmut. Zaměřím proto svou pozornost na kvalitativní strategii a to při sběru, zhodnocení a snaze po porozumění vzájemným souvislostem mezi jevy ve světě individuálním, rodinném i společenském. Uvědomuji si, že jde o tematiku značně náročnou s mnoha intervenujícími faktory a že život je ve všech svých směrech rozmanitý a nepředvídatelný. Přesto nebo právě proto si dovoluji Vám přiblížit životní příběhy několika lidí, kteří byli tak laskaví, že se podělili o své osobní zkušenosti pramenícími ze života v rodinách, které často vykazovaly určitou formu a stupeň nějaké (nebo i vícero) sociální poruchy.

Při stanovování postupu tvorby empirické části své práce jsem se rozhodl pro metodu individuálních narativních rozhovorů s oslovenými jedinci. Je známo, že rozhovor je jednou z metod kvalitativního výzkumu. Kvalitativními metodami zjišťujeme, jak vidí, definují svůj sociální svět lidé, kteří v něm žijí. Podle Strausse a Corbina⁴¹ se výsledků kvalitativního výzkumu nedosahuje pomocí statistických procedur nebo jiných způsobů kvantifikace a ani se při něm neověřují sociální teorie, tak jak je typické pro kvantitativní strategii.

Cílem kvalitativních výzkumů je poznávat skutečnosti a vytvářet z nich nové teorie. Smyslem této práce ovšem není utváření nových teorií, leč hodlám názorně ukázat a rozebrat vztahy souvislosti mezi rodinou a sociálním prostředím, s využitím širokého spektra odborných zdrojů a stejně tak i mých vlastních postřehů a zkušeností. Pokusím se přitom o hlubší vhled do individualizované problematiky konkrétních osudů, s důrazem na to, jaké dopady na život těchto jedinců mělo či má působení jejich rodiny a širšího sociálního okolí. K tomuto účelu jsem využil narativních rozhovorů s několika náhodně vybranými osobami.

⁴¹ STRAUSS, Anselm, CORBIN, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu : postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice : Albert, 1999. ISBN 80-8583-460-X. s. 10.

KAZUISTIKY

Kazuistika 1

Radka 21 let s malou Klárkou 4 roky, z Domova pro matky s dětmi

Radka má dvě nevlastní sestry, všechny mají stejnou maminku. První nevlastní sestra Lucka je starší o sedm let. Jejího tatínka Radka neznala, sestra Lucka pochází z prvního manželství maminky. Prý byl hodný. Pracoval manuálně a chodil po práci domů za rodinou. Chlapi se mu za to smáli. Tak přestal chodit po práci domů a začal chodit s ostatními muži po práci do hospody. Chodil domů pozdě a opilý. Po nějaké době se rodiče rozvedli. Rozvod proběhl bez problémů. Zůstali kamarádi. O dceru (Lucku) se nezajímá.

Druhý tatínek Mirek je vlastním otcem Radky. Pracoval jako dělník na stavbách. Manželství vydrželo 10 let. Domů chodil opilý. Manželka se o něj starala, ale on si toho nevážil. K dcerám (vlastní Radce a nevlastní Lucii) se nechoval hezky. Byl agresivní jak na maminku, tak i na holky. Hledal důvody k jejich potrestání. Přesto ho měla Radka ráda. Po sedmi letech manželství již byly problémy v rodině tak závažné, že se rodiče rozvedli. Občas se s otcem potkají. Z počátku dával peníze na výživu, zanedlouho s tím však přestal.

Třetí manželství uzavřela Radčina maminka s Milanem. Měli spolu nejmladší sestru Zuzanu. Té je t.č. 10 let. Milan pracoval ve stavební firmě, kde montoval plastová okna. Z počátku měli s maminkou normální vztah. Podílel se také na výchově dcer. Nejstarší sestra Lucka již s nimi nebydlela. Domů chodil občas opilý. Zbil manželku i když byla těhotná. Po narození Zuzanky se přestali hádat. Domů dával málo peněz a nadělal dluhy. Poté vystěhovali kvůli dluhům celou jejich rodinu. Nastěhovali se k Milanovým příbuzným do rodinného domu. V domku netekla voda. Po nějaké době se přestěhovali k jeho babičce. Milan chodil z práce rovnou do hospody. Domů chodil

opilý a manželku často bil. Maminka s Radkou a Zuzankou občas utíkaly na noc přespat k Radčině babičce. Když Radka nevlastnímu otci Milanovi řekla, že je těhotná, tak ho to hodně rozčílilo. Hodně se potom hádali. Po nějaké době od Milana maminka i s dcerami odešla. Zanedlouho se Radčina matka a Milan rozvedli.

V současné době má Radčina maminka nového přítele Honzu. Zdá se, že si ho zamýšlí vzít. Bylo by to v pořadí již její čtvrté manželství. Honza je oproti Radčině mámě mladší o 20 let. Radka má s Honzou dobrý vztah.

Partnerský život Radky měl své následky už v jejím ranném mládí, Radka otěhotněla v pouhých 16 letech. S přítelem Adamem se poznala ve škole. Oba jsou vyučení. Přítel si chtěl Radku vzít. Alkohol nepil, hrál ale na automatech, kde byl schopný prohrát celou svou výplatu. Přestěhovali se k jeho rodičům na vesnici. Adam často měnil zaměstnání. Byl chorobně žárlivý. Radku neustále kontroloval a hlídal. Dělal žárlivé scény, doma ji někdy také bil. Často u nich byla Policie řešit domácí neshody. Peníze na domácnost jí nedával, pouze 200,-Kč na celý týden. Radčinu mateřskou i svou výplatu celou prohrál na automatech. Neplatil dokonce ani nájem. Když si našla Radka práci jako servírka v hospodě, tak tam chodil s jejich malou dcerkou Radku kontrolovat. Proseděl tam s dítětem někdy i celý den. Začal ji vyhazovat z bytu. Radka si zažádala o azyl bez jeho vědomí. Pak od něj s dcerkou utekla a nastěhovala se do azylového domu. Vzhledem k tomu, že Radka momentálně nemá práci, je zcela závislá na sociálních dávkách. Adam dceru nevidá, neplatí na ni výživné a neprojevuje o ni žádný zájem.

Můj osobní náhled na situaci:

Vzhledem k tomu, že Radka již od ranného dětství nepoznala, co je to stabilní rodina, mužské vzory v rodině se střídaly, případně v mezidobích chyběly, ani matka nebyla sama schopna poskytnout potřebnou zejména emoční základnu pro harmonický a všestranný rozvoj svých dcer, nemohla Radka získat vhodné vzorce rodinného chování, které by uplatnila ve svém partnerském a rodičovském životě. Je zřejmé, že matka se opakovaně pravděpodobně nevědomky stavěla do pozice oběti, když si pro druhé i třetí manželství vybrala partnera, který se do budoucna ukázal jako nespolehlivý a agresivní závislý slaboch.

Stejně tak i Radka, pro kterou byly rodinné problémy s alkoholismem, domácím násilím, nulovou rodinnou oporou a nízkou mírou spolehlivosti v otázkách zajištění řádného fungování rodiny normou, si vybrala pro praktický život nevhodného partnera, zcela jistě bez nejmenšího úmyslu a předpokladu budoucího negativního vývoje tohoto partnerského vztahu. Považuji však za krok správným směrem, že se Radka dokázala vymanit z nefungujícího partnerského vztahu a najít si nové zázemí pro péči a výchovu malé dcerky. Zde bych rád vyzdvihl, že v této nelehké životní situaci Radce pomohla právě existující síť sociálních služeb, nejvíce pak azylové zařízení pro matky s dětmi. Je bezpochyby dobré si v této souvislosti uvědomit, jak pozitivní přínos má společnost. Prostřednictvím Centra sociálních služeb v Brně se Radce dostává potřebné materiální, ale i psychosociální pomoci, která má za cíl podržet Radku v nejtěžších chvílích a podpořit ji, aby se v co nejkratší možné době sama dokázala tzv. „postavit na vlastní nohy“, tedy postarat se nejen o sebe, ale i o svou malou dcerku Klárku a začít žít pokud možno spokojený a plnohodnotný rodinný život.

Pro výrazné zlepšení současné Radčiny situace bych viděl jako vhodné následující:

- Vyřešit své vztahy s bývalým partnerem, otcem Klárky. Podat na soud návrh na určení péče o dítě, na stanovení výživného a také návrh na styk otce s dítětem. Pokud o Klárku její otec nebude jevit zájem, a nebude se s ní ani nadále stýkat, bude to pouze jeho svobodná vůle a ne překážky na straně matky. Radka bude mít dále podklad, na základě kterého bude moci vyžadovat výživné na dítě, v krajním případě i podáním trestního oznámení na svého bývalého přítele.
- Snažit se co nejdříve najít si práci. Vzhledem k tomu, že je vyučená jako prodavačka, může se pokusit hledat práci po supermarketech, hypermarketech nebo i malých obchodech, v Brně je pracovních příležitostí v této sféře stále dost. Pozitivní je, že se Radce podařilo umístit dcerku do mateřské školy a má tedy dostatek času na hledání si zaměstnání. Je sice pravděpodobné, že Radku bude na trhu do jisté míry znevýhodňovat fakt, že je matkou samoživitelkou, s malým dítětem, které může být často nemocné, přesto by však Radka neměla předem „házet

flintu do žita“. Zda zaměstnání najde, závisí velkou měrou na Radčiniých postojích a osobnostní charakteristice.

- Popřemýšlet nad možnostmi dalšího vzdělávání, je například možné si přes úřad práce udělat rekvalifikační kurz. Vyšší či odbornější vzdělání by Radce jistě otevřelo možnosti získat lepší a také lépe placené zaměstnání.
- Mimo tyto záležitosti spojené s živobytím se orientovat také na posilování mezilidských vztahů, snažit se seznamovat s novými lidmi, utvářet si nové přátelské vztahy, navštěvovat s Klárkou různé aktivity, které nabízí v Bystři například Společenské centrum (pravidelné setkávání maminek s malými dětmi) nebo Centrum volného času Bystrouška (rozmanité aktivity pro malé děti s rodiči i bez rodičů) či TJ Sokol (jóga, aerobic a jiné různé sportovní vyžití pro lidi všech věkových skupin).

To všechno jsou aktivity, které mohou Radce pomoci nejen zlepšit svůj a Klárčin život po ekonomické stránce, ale zejména posílit vlastní sebehodnocení, napomoci vlastní seberealizaci a získat si nový náhled a postoj k životu a světu kolem. Jinými slovy, přes posílení důvěry v sebe samu bude moci získat novou důvěru ke světu. Tu bazální důvěru v dobrý svět, jakou asi dosud pořádně nepoznala. Tu důvěru, která jí umožní žít spokojenější a vyrovnanější život. Což je pozitivní nejen pro ni, ale i pro její dítě, dalšího člena nové společenské generace.

Kazuistika 2

Magda 27 let se Šimonem 10 měsíců, z Domova pro matky s dětmi

Magdina maminka pracuje ve zdravotnictví jako zdravotní sestra. Otec byl původním zaměstnáním řidič MHD, momentálně pracuje jako zedník. Magda má o dva roky starší sestru. Rodiče se brali se dobrovolně a děti plánovali. Otec začínal holdovat alkoholu už v době, kdy se s maminkou ptali. Otcův alkoholismus se zhoršoval, byl po něm agresivní. Kvůli alkoholu musel nakonec přestat dělat řidiče MHD. Maminka se po deseti letech manželství chtěla rozvést. Otec chtěl syny. Každý rodič upřednostňoval jedno dítě. Otec měl radši starší dceru a maminka mladší. Sestry se navzájem nenáviděly, žárlily na sebe. Otec domů nedával peníze. Byl agresivní. Často k nim domů jezdila policie. V patnácti letech šla Magda pracovat, aby vydělala nějaké peníze. Otec si našel milenku.

Jednoho dne sbalila maminka věci a s holkami odešla. Našly si podnájem. S otcem se maminka posléze rozvedla. V podnájmu bydlel také ještě přítel starší sestry. Maminka si také našla nového přítele Karla. Ten pracuje jako řidič MHD, maminka s Karlem se stýkali už v době před odchodem od otce. Karel byl svobodný a bezdětný. Bohužel byl také dříve alkoholik, měli tento problém v rodině, Karlův bratr kvůli alkoholu zemřel. Po této události Karel s alkoholem přestal. S maminkou se oženil a mají spolu šťastné manželství. Jsou spolu 6 let.

Sestra Pavlína má syna 5 let. Její přítel byl kriminálník, to ovšem Pavlína nevěděla, přítel jí svou kriminální minulost raději zamlčel. Ve svém protiprávním jednání bohužel pokračoval i nadále, je to trestaný recidivista, nyní je už posedmé ve vězení - za krádeže. Na syna neplatí. Z vězení Pavlíně napsal, že pro něj přestaly s dítětem existovat. O syna se nezajímá. Pavlína si našla přítelkyni Zuzku. Jsou spolu pět let a společně vychovávají syna Pavlíny. Zuzka je bývalá narkomanka.

Magda si našla přes inzerát přítele Romana. Chodili spolu tři a půl roku. Roman je vyučen truhlářem. Snažili se o dítě. Bydleli v podnájmu u jeho rodičů. Vztah fungoval. Soužití s Romanovými rodiči nebylo jednoduché, jeho matka byla alkoholička.

Na opravu a vybavení bytu Romanových rodičů si Magda vzala půjčku 270.000,-Kč. Celý rok žili jen z peněz od Magdy, protože zaměstnavatel údajně Romanovi neplatil výplatu. Později zjistila, že celá rodina žije na dluh, rodiče neplatili nájem. Nakonec do bytu začali chodit exekutoři a zabavovali věci. Poté je vystěhovali.

Magda si našla milence Lukáše, s dosavadním přítelem Romanem vztah. Lukáš byl ale ženatý a měl dvě děti. Přesto údajně plánoval s Magdou budoucnost. Po nějaké době se však rozhodl, že vztah s Magdou ukončí. Ta s ním přišla do jiného stavu, s čímž se Lukášovi svěřila. Lukáš zůstal u své rodiny. Synka vidět nechce, protože by se prý pak musel vrátit k nim. Kdyby to udělala, přišel by o své dcerky, které má s manželkou. Na Magdina syna platí výživné 2.000,-kč měsíčně, o malého se ale jinak nezajímá a neudrhuje s Magdou ani synem žádný kontakt.

Magda ještě v těhotenství potkala bývalého kolegu z práce Radima. Magda dříve pracovala jako zdravotní sestra v nemocnici a Radim tam dělal rehabilitačního pracovníka. Magda se nastěhovala k Radimovi, do bytu, kde bydlela i jeho maminka. S maminkou si Magda bohužel nesesla, připadalo jí, že v Radimově nepřítomnosti jí jeho matka dělala schválnosti, byla na ni nepříjemná a dělala jí hysterické scény. Po krátké době si Radim našel milenkou, to bylo ještě v době, kdy byla Magda těhotná. Po narození miminka Radim Magdu vyhodil z bytu, což Magda přičítá i psychickému nátlaku na Radima ze strany jeho matky.

Magda si nechtěla žádat o azyl, tak si našla s malým podnájem u své kamarádky, která měla taky děti. Kamarádce pomáhala jak mohla, uklízela byt a hlídala její děti. Utvořil se mezi nimi také milenecký vztah. Přítelkyně, která byla nespokojená se svým životem, si ale na Magdě začala vylévat zlost. Hodně se spolu hádaly. Když si asi po měsíci bydlení u přítelkyně uvědomila, že takto to s ní dále nepůjde, zažádala si o azylový byt.

Můj osobní náhled na situaci:

Magda pochází z rodiny, která sice vydržela dohromady prakticky až do dospělosti obou dcer, ovšem za cenu, že její členové žili spíše vedle sebe, než spolu a že se v tomto rodinném mikroprostředí uplatňovaly nežádoucí modely chování, jako je agresivita a jiné problémy spojené s alkoholismem otce. Lásku

ze strany otce Magda nevnímala, protože z jejího pohledu to málo citu, co byl schopen projevit, dával jen Magdině starší sestře. Tento nedostatek otcovské lásky si Magda kompenzovala větší citovou vazbou s matkou, což zase nelibě nesla její starší sestra. Upřednostňování jedné z dcer každým rodičem logicky vedlo k výrazné a nezdravé sourozenecké rivalitě, a pravděpodobně bude mít pro obě sestry trvalý negativní dopad na jejich psychiku. Je pravděpodobné, že budou mít hluboko zakořeněný pocit vlastní méněcennosti, když si nedokázaly vybojovat lásku a zájem druhého z rodičů. Z tohoto úhlu pohledu se naskytá otázka, která ze sester je na tom vlastně hůře. Je možné, že to bude Magdina starší sestra, kterou preferoval otec, ten byl však často opilý a pokud se vyskytoval doma, rodina trpěla jeho agresivními výpady. Magdina sestra tedy neměla žádnou faktickou oporu ze strany otce (stejně jako Magda a matka), ale navíc byla méně milovaná (nebo přijímaná, jak to cítila i sama Magda) ze strany matky. Magdina sestra se tedy ještě ve větší míře musela cítit osamělá, přestože byla mezi svými „nejbližšími“. Ani Magda své dětství a dospívání neměla jistě jednoduché. Alkoholismus (stejně jako jakákoliv jiná závislost) v rodině je nesmírnou zátěží pro mezilidské vztahy, velkou měrou narušuje fungování rodiny. Vždy má přednost uspokojení vlastní potřeby před uspokojováním potřeb ostatních. Ti bývají často spíše na obtíž.

Zkreslené vnímání toho, co je „normální“ v původní rodině mohlo významnou měrou přispět k tomu, že ani jedné ze sester se nepodařilo najít spolehlivého a zodpovědného partnera pro svůj dospělý život. Obě měly v partnerském životě potíže, nedokázaly dosud ukotvit v nějakém dlouhodobě zdravě fungujícím vztahu. Magda měla tři vztahy, které ji zásadním způsobem ovlivnily, v každém se však vyskytl nějaký vážný problém, jenž nakonec vedl k jeho rozpadu. Ať už to byla zadluženost přítelovny rodiny, vztah se ženatým mužem, ze kterého se Magdě narodil syn nebo v posledním případě nežádoucí intervence matky přítele, všechno se to projevilo jako nefunkční životní schémata. Ta nakonec Magda završila svým krátkodobým vztahem s kamarádkou – milenkou.

Jako pozitivní pro Magdin další život hodnotím rozhodnutí využít pomoci Centra sociálních služeb a zažádat o azylový pobyt v Domově pro matky s dětmi. Takové zázemí Magdě umožní doslova „začít nový život“, i když to nejspíš nebude snadné. Nejde o mávnutí kouzelného proutku, ale o získání „pevné půdy pod nohama“, něčeho od čeho se Magda může odrazit a kvůli svému synovi i sobě samé se snažit o lepší

život. Oproštění se od nefunkčních životních schémat Magdu osvobodí a výrazně ji posune „dopředu“.

Magda má tu výhodu, že otec jejího syna dobrovolně a pravidelně hradí výživné ve výši 2.000,- Kč, kromě toho bere rodičovský příspěvek ve výši 7.600,- Kč měsíčně. Dále čerpá přírůstek na dítě ve výši 500,- Kč. Celkem má tedy měsíční příjem 10.100,- Kč, z toho náklady na bydlení jí činí cca 2.000,- Kč, zbývá jí tedy asi 8.000,- Kč na potřeby své a svého dítěte. Z vlastní zkušenosti si troufám říct, že z této částky (4.000,- Kč na osobu) se dá v dnešních podmínkách při troše skromnosti vyžít. Dá se tedy říci, že také díky aktuálnímu lacinému pronájmu (byt v Domově) není Magda vyloženě v hmotné nouzi. Vzhledem k tomu, že ubytování v Domově je na dobu určitou s možností prodloužení v případě nutnosti, měla by Magda uvažovat nad svými možnostmi zlepšit bytovou situaci. Jako kroky pro zlepšení současné životní situace bych navrhoval:

- Zažádat si o přidělení bytu v městské části dle místa trvalého bydliště.
- Vzhledem k velmi nízkému věku dítěte se snažit věnovat mu maximální možnou péči, s cílem jeho harmonického a všestranného vývoje.
- Aktivně se zapojit do možností vlastní seberealizace, Magda by neměla zapomenout, že není jen matkou, ale také svébytnou osobností, která potřebuje podněty pro svůj další „růst“ – v určitém smyslu roste člověk po celý život (nebo by to tak alespoň mělo být). Tím mám na mysli například nějaký druh cvičení (existují cvičení s hlídáním dětí) nebo třeba kurz cizího jazyka (na krátkou dobu si domluvit hlídání synka) atd. S přibývajícím věkem dítěte se tyto možnosti jistě budou rozšiřovat.
- Účastnit se se synkem společných aktivit s dalšími maminkami a jejich dětmi, ať už se jedná o návštěvu dětského hřiště, procházky nebo občas nějaká kultura pro děti. Jednak je to velice důležité pro zdravý rozvoj dítěte, jednak se tak Magdě nabízí příležitost podělit se o své starosti s někým dalším, u koho může nalézt opravdové pochopení. Vyslechnutí příběhů, strastí nebo nápadů dalších lidí (převážně maminek) jí může pomoci překlenout vlastní nesnáze a případně mohou tato setkání Magdu inspirovat k dalším životním krůčkům.

Za přibližně dva roky Magdě skončí rodičovská dovolená. Pokud se jí podaří umístit synka do mateřské školy, má vzhledem ke svému odbornému vzdělání (pracovala jako zdravotní sestra) velkou šanci, že se jí podaří najít místo ve svém oboru.

Až se bude Magda cítit dostatečně silná a jistá sama sebou, třeba potká toho správného přítele pro sebe a budoucího tatínka pro svého synka. Že by na to neměla spěchat, Magda podle svých slov sama dobře ví. Ráda by si našla zralého a spolehlivého partnera, se kterým by vytvořila pevné, harmonické a trvalé rodinné zázemí pro své dítě, případně i budoucí děti.

Kazuistika 3

Katka 31 let s Danielkou 7 let, z Domova pro matky s dětmi

Katka od malička vyrůstala u babičky ve vesnici blízko Brna, protože její rodiče se rozvedli krátce po Katčině narození, v pouhých 3 měsících věku. Maminka o Katku nejevila příliš zájem, spíše soustředila svou pozornost na návštěvu hospod a nočních podniků, tatínek se nechtěl o maličkou Katku starat vůbec. Proto se díky soudnímu nařízení Katka dostala do péče babičky, dědeček v té době již nežil.

Podle Katčiných slov byla babička moc hodná, Katka měla dost volnosti a hodně kamarádek. Ve škole neprosplávala, měla spíše špatné známky. Po ukončení základní školy chtěla jít Katka na učiliště do Brna, obor prodavačka. V té době si její matka zažádala o znovusvětření do péče, aby prý Katka do Brna nemusela denně dojíždět, přestože by to pro Katku nebyl velký problém. Katka si myslí, že motiv matky k tomuto kroku byl zřejmý, měla by nárok na nějaké sociální dávky. Celých patnáct předchozích let Katka přitom svou matku téměř neviděla.

Matka se znovu vdala, když byla Katka ještě malá holčička, a z druhého matčiného manželství ještě tři polovlastní sourozence, bratry ve věku 28, 24 a 20 let. První z nich se narodil, když byly Katce 3 roky. V době pobytu u matky se Katka cítila velice špatně, jako mezi cizími lidmi, matka ji stále kontrolovala, zakazovala jí kamarádky a zahrnovala ji výčitkami kvůli tomu, že dosud žila u babičky. Katka shrnuje, že se u matky necítila jako doma u svých blízkých, ale jako ve vězení. Proto po dvou týdnech od matky utekla.

S otcem se Katka viděla pouze jednou v životě. Po útěku byla Katka soudně opět navrácena do péče babičky, s kterou žila až do její smrti v roce 1997, tedy v Katčiných 19 letech. Katka bohužel nedokončila střední vzdělání, z učiliště ji vyloučili v druhém ročníku pro nezvládnutí učiva. Poté se živila různými pomocnými pracemi v obchodech, ve skladech, u pásové výroby atd. Přitom bydlela ve státním bytě po babičce, kde na ni přešla nájemní práva.

Ve 22 letech si Katka našla přítele a střídavě pobývala doma u sebe a u něj. Po nátlaku ze strany obecního úřadu vrátila krátce nato byt obci a přestěhovala se k rodině přítele. Obývala rodinný domek o velikosti 2+1 společně s přítelem, jeho otcem a dvěma přítelovými sourozenci z druhého manželství otce, celkem bydlelo v tomto prostoru pět dospělých lidí. Po dvou měsících v novém domově Katka zjistila, že je těhotná.

S přítelem byli spolu jen velmi krátce, z toho důvodu se nevezali a neučinili tak už ani nikdy potom. Mladá rodina žila v poměrně tísnivých podmínkách, v malém prostoru s miminkem a třemi dalšími lidmi. Přítelův otec neplatil elektřinu, vodu ani plyn a tak je postupně od těchto zdrojů odpojovali a nakonec kvůli dluhům skončil otcův podíl na domě v exekuci. Mezitím žila Katka s maličkou dcerkou Danielkou a přítelem v těchto podmínkách, rok a půl žili bez elektřiny, když jim odpojili vodu, pohrozila jim sociální pracovnice odebráním dítěte do ústavní péče, pakliže mu rychle nezajistí lepší životní podmínky. Proto se přestěhovali do domku 1+1, který jim pronajal přítelův známý a postupně jej rekonstruoval. Stále tam byly lepší podmínky pro bydlení než v domě příteleva otce. V té době bylo Katčině dcerce asi pět a půl roku.

Ze začátku bylo vše v pořádku, později ale začaly konflikty s rodinou známého i s jeho rodiči, kteří měli ve vesnici taktéž domek. Známý začal přítele nutit do krádeží rozličného materiálu, který se hodil na opravu pronajatého domku a stále více jej vydíral. Kvůli tomu vznikaly i hádky mezi přítelem a Katkou, která s takovým jednáním nesouhlasila.

Protože byl přítel živnostník – zedník, neměla Katka nárok na žádné sociální dávky. Přítel své výdělky utrácel jinde, na provoz domácnosti poskytoval jen minimum. Katka nikdy nevěděla, jaké má příjmy, žili lidově řečeno „z ruky do huby“. Přítel se Katce také opakovaně přiznával k nevěrám. To vše zhoršovalo vztah mezi nimi.

Po jedné ostré hádce s přítelovým známým byly nuceni se do druhého dne vystěhovat z pronajatého domku, protože neměli nájemní smlouvu, nemohli s tím nic dělat. Tak se ocitli den ze dne na ulici.

V té době jí pomohla kamarádka z místa původního bydliště, Katka s dcerou se k ní nastěhovala, jednalo se o dobu tří týdnů. V této době vrcholily hádky s přítelem

a Katka vztah ukončila. Poté si vyřizovala na sociálce předběžné svěření dítěte do péče, Danielka měla 6 let a chodila do první třídy.

Katka měla štěstí, že se pro ni a dcerku naskytlo místo v azylovém domě. Je tam již téměř půl roku. Za tu dobu viděl Katčin bývalý přítel svou dcerku asi třikrát. Na Danielku pravidelně neplatí, občas dá Katce menší finanční částku. V současné době probíhá soud o svěření dcery do péče a stanovení vyživovací povinnosti pro otce.

Katka je aktuálně bez zaměstnání, je evidována na úřadu práce, využila již možnosti udělat si zdarma kurz pro obsluhu počítače, ráda by si také udělala kurz na pečovatelku, ten však stojí 6.000 Kč a to je pro Katku velmi mnoho peněz.

Dostává sociální dávky ve výši 6.500 Kč měsíčně, z toho 3.500 zaplatí za pronájem garsonky v domově pro matky s dětmi, na ostatní potřeby své a dceřiny jí zbývá asi 3.000 Kč a někdy dostane něco málo od otce Danielky.

Můj osobní náhled na situaci:

Rodičovskou péči od své biologické matky a otce Katka bohužel nikdy nepoznala. Manželský vztah rodičů se záhy po Katčině narození rozpadl a ani jeden z rodičů nebyl schopen fungovat v rodičovské roli. Katce byla po celé dětství a dospívání náhradní rodinou její babička. Je pochopitelné, že ačkoliv se babička snažila poskytnout Katce maximální péči dle svých možností, dokázala se o ni postarat spíše jen po materiální stránce, vhodné podmínky pro duchovní rozvoj jí už připravit neuměla. Na tom má svůj podíl jistě i fakt, že postoj ke vzdělání u strašných generací byl mnohem vlažnější než je tomu dnes. Pojetí vzdělanosti jako jedné z nejvyšších hodnot je veskrze moderní záležitostí (důraz na kvalitní vzdělání se stále více objevuje v několika posledních desetiletích). To, že Katka měla od útlého dětství jiné priority než učit se (věnovala téměř všechnen volný čas zábavě s kamarádkami venku), mělo za následek, že díky špatným učebním návykům jen z obtížemi dokončila základní školu a učiliště už nezvládla.

Pokus matky o obnovení vztahů s Katkou (v době kolem 15 roku věku) byl neúspěšný, její tehdejší počínání se mi jeví poměrně nešikovné, místo snahy o přiblížení se ke své odložené dceři a laskavého přístupu k ní se Katka dle svých slov setkala jen s výčitkami a tresty. Nicméně o existenci matky Katka ví a do budoucna by byla ráda,

kdyby se vztah s ní upravil k lepšímu. Občas matce zavolá, ale vždy se po telefonu pohádají kvůli tomu, že vyrůstala u babičky. Katce se zdá paradoxní, že tuto skutečnost vyčítá matka jí, ona sama má pocit, že to byla matka, která jí svým nezájmem ublížila.

O svém otci Katka nic neví. Je pro ni naprosto cizí osobou a nemá zájem se s ním v budoucnu setkat. Protože otec tu nikdy pro Katku nebyl a dědeček už nežil, neměla Katka v období svého dětství žádný mužský vzor. To vidím jako velký handicap do života. Katka vlastně nikdy neměla možnost poznat, jak fungují vztahy mezi mužem a ženou ani mezi otcem a dítětem.

Katka otěhotněla v biologicky optimálním věku, jako možné riziko vidím to, že se svým přítelem se v té době znala jen velmi krátce. Sžívání dvou navzájem cizích lidí neulehčila ani finanční a hlavně bytová situace. Stísněné podmínky a nakonec neúnosná situace po odpojení od elektřiny, plynu a vody dohnala mladou rodinu k nutnosti sehnat si náhradní bydlení. Ani tam nebyly okolnosti pro život zvláště dobré, ale v nouzi to stačilo. Problémem však bylo nestandardní a morálně špatné jednání pronajímatele, který manipuloval Katčiným přítelem za účelem páchaní majetkové trestné činnosti.

Krádeže, nezodpovědnost, nespolehlivost a bohémský život přítele (včetně opakovaných nevěr) spolu s nuznými ekonomickými poměry – to vše vedlo ke stále hlubším partnerským rozporům. Po vážném konfliktu páru s pronajímatelem a následné bezprostřední ztrátě jejich provizorního domova krize mezi Katkou a jejím přítelem eskalovala a následoval rozchod.

Jako štěstí v neštěstí opět vidím to, že se Katce a její šestileté dcerce podařilo získat místo v Domově pro matky s dětmi. Zdejší zázemí jí může hodně pomoci v nastoupení nové a úspěšnější životní cesty pro sebe i své dítě. Nezbytným předpokladem obratu k lepšímu je ovšem to, aby se Katka o lepší budoucnost přičinila vlastními silami. Domnívám se, že se Katce nabízí následující možnosti:

- Vzhledem k tomu, že dcerka chodí do školy hned vedle Domova, ve kterém teď spolu žijí, a je možné, aby navštěvovala družinu, má Katka poměrně velký časový prostor k hledání nového zaměstnání. V průběh rozhovoru jsem z ní měl bohužel spíše pocit, že se ke své situaci staví víceméně pasivně, čeká, co jí osud nadělí a předem se vzdává možnosti

úspěchu. Několikrát opakovala, že nikde nemůže najít ani místo uklízečky, přičemž je jí po telefonu kolikrát i předběžně přislíbena, ale při osobním setkání je odmítnuta často s podtextem neakceptování její pozice svobodné matky, s nemožností zajištění hlídání pro dceru v případě nemoci a s provizorním bydlištěm v azylovém domě. Katka tento přístup pocítuje jako projev diskriminace a také si takto potvrzuje své pocity méněcennosti.

- V souvislosti se snahou o uplatnění se v pracovním ale i soukromém životě bych Katku rád podpořil v péči o svůj zevnějšek. Domnívám se, že pokud by na sebe více dbala, určitě by se i potenciálním zaměstnavatelům prezentovala v přitažlivějším světle a to by mohlo významně zvýšit její šanci na úspěch. Katka by mohla věnovat více pozornosti svému účesu, líčení i oblékání, rovněž i svému chrupu, bohužel velmi zanedbanému. Katka se dosud pravděpodobně nenaučila správným hygienickým návykům. Je zřejmé, že zuby už sama nespraví, ale přinejmenším je může lépe čistit a přestat kouřit. Také by měla začít pravidelně navštěvovat zubaře.
- Pokud by se Katce podařilo skoncovat se zlozvykem kouření, mělo by to pozitivní přínos také pro stav jejích finančních prostředků. Myslím si, že za cigarety Katka utratí měsíčně řádově stokoruny. To jsou peníze, které by mohla věnovat užitečnějším věcem, například nákupu surovin pro zdravé stravování, zaplacení zájmového kroužku dceři ve školní družině nebo by si mohla odkládat na pečovatelský kurz, po jehož absolvování touží. To by jí nakonec otevřelo nové možnosti pracovního uplatnění.
- S ohledem na svůj značně omezený měsíční finanční rozpočet by se měla Katka naučit účelně hospodařit s penězi. V této oblasti jí může poradit sociální pracovnice v Domově. Katka by měla napnout všechny své síly na to, aby našla zaměstnání. Nevidím důvod, proč by Katka musela hledat práci jen na poloviční nebo zkrácený úvazek (což dosud bylo její snahou), když se jí naskýtají vhodné podmínky pro klasickou pracovní dobu, dcerka už je natolik samostatná, že ráno dokáže sama dojít pár metrů do školy a odpoledne se vrátit domů (ostatně matka ji stejně nedoprovází ani nevyzvedává). Pokud by Danielka chodila pravidelně do školní

družiny, nemusela by být v odpoledních hodinách, než se maminka vrátí z práce, doma sama.

- Dále by měla Katka dbát na smysluplné trávení volného času Danielky. Z rozhovoru vyplynulo, že Danielka se nevěnuje (a dosud ani nevěnovala) žádným zájmovým činnostem, svůj čas tráví víceméně po venku. Na tomto je krásně vidět, jak se model trávení volného času přenesl z Katčiného dětství do dětství její dcery. Katka na mě působila dojmem, že příliš nedbá na utváření podmínek pro všestranný a harmonický rozvoj osobnosti své dcery. Ale i na tom se dá pracovat.

Tento příběh je klasickou ukázkou toho, jak nefunkční a málo podnětné rodinné prostředí nepříznivě působí na vývoj a budoucí osud člověka a jak se zaběhnuté negativní stereotypy přenášejí i na jeho potomstvo, a to i navzdory tomu, jak moc si jedinec přeje dát svým dětem ze sebe to nejlepší. Nedostatečně podnětné prostředí z materiálního i emočního hlediska je častým problémem nižších společenských vrstev. Zdá se tedy být úkolem a morální povinností společnosti, aby co nejvíce eliminovala překážky bránící zejména smysluplnému a hodnotnému volnočasovému vyžití, přičemž lze využít ekonomicky přijatelných možností, například center volného času nebo nízkoprahových center. Problémem je, že tyto aktivity se nabízejí zejména ve větších městech, na vesnicích ještě příliš rozšířené nejsou. Katka a její dcera Danielka však tuto možnost má.

Síť sociálních institucí může Katce poskytnout nové zázemí, dát jí základní dávku životní jistoty a ukázat mnoho možností, jak lépe naložit se svým životem a také jak již od dětství umožnit Danielce vést způsob života, jehož výsledkem bude v dospělosti zralá osobnost, prospěšná nejen sobě, ale i svému sociálnímu okolí.

Kazuistika 4

Martin 34 let s manželkou 32 let a dítětem 3 roky

Rodiče Martina se rozvedli, když mu bylo 9 let. Má o 5 let staršího mentálně postiženého bratra. Maminka má středoškolské vzdělání, pracuje dlouhodobě v dopravním podniku, jako řidička. Rozvedla se s otcem kvůli rozdílnosti povah a jeho holdování alkoholu. Martin si pamatuje, že manželství rodičů bylo zpočátku spokojené. V rodině nedocházelo k žádným vážným sporům. Rozvod rodičů proběhl bez komplikací. Po rozvodu se o děti starala matka, otec se odstěhoval a řádně platil na obě děti.

Po rozvodu byla matka dlouhodobě sama. Občas měla jen kratší známosti. Musela se starat hlavně o staršího syna. V současnosti má už několik let trvalého partnera. Přítel je bezdětný a svobodný, je vyučen a pracuje jako zedník. Vzít se s maminkou nechystají. Martinova maminka dlouho bydlela se starším synem v Brně, její přítel na vesnici. V minulosti bydleli na střídačku v Brně a na vesnici. V současné době bydlí všichni tři na vesnici.

Martinův otec je vyučen, pracuje jako technik v Dopravním podniku, kde se poznal se ženou (Martinovou matkou). Pochází z vesnice, kam se po rozvodu vrátil a v současnosti zde bydlí se svojí novou přítelkyní. V minulosti měl problém s alkoholem. Z tohoto se dostal sám. Se současným přítelem bývalé manželky (Martinovy matky) se dobře znají. Martinův táta se o své syny zajímá, vídá je a mají spolu kladný vztah. S bývalou ženou se však nestýká. Další děti tatínek nemá a ani neplánuje oženit se se svou přítelkyní. Ta je rozvedená a má dvě dospělé dcery.

Starší bratr Martina chodil do speciální školy. Stále je dětinský, vypadá mladší, dokáže se o sebe v základních věcech postarat a vypadá to, že je šťastný. Trvale žije s matkou.

Martin je tělem i duší sportovec. Protože ho znám už od dětství, mohu o něm říci, že je sebevědomý a inteligentní, má ovšem problém s autoritami. Vystudoval vysokou

školu a už léta úspěšně pracuje jako manager. Povolání by rád změnil, po těch letech mu připadá náplň práce stereotypní a dále ho nenaplňuje. Nikdy nepil ani nekouřil, o jeho absolutní odpor k alkoholu se zasloužil jeho otec alkoholik.

Svou ženu Andreu si vzal po mnohaleté známosti. Martin označuje své manželství za šťastné, má z něj tříletého synka. Plánují spolu další dítě. Po svatbě bydleli nejprve v garsonce po babičce v Brně. Později ji vyměnili za dvoupokojový obecní byt. Za pár let postavil Martin svépomocí dům ve vesnici kousek od svého otce. Martinova matka bydlí s přítelem a jeho bratrem v jiné nedaleké vesnici.

Manželka Andrea vystudovala vysokou školu, je to inteligentní, sebevědomá a v práci úspěšná žena. Pochází ze čtyř dalších dětí, ona je třetí v pořadí. Všichni bydleli v dvoupokojovém bytě v Brně. Rodiče jsou stále spolu a mají pevný vztah. Pracuje v zahraniční firmě v Brně jako managerka. Pracuje i při mateřské na poloviční úvazek.

Můj osobní náhled na situaci:

Tento příběh je názornou ukázkou toho, že i z rodiny, kde se vyskytovaly problémy, v tomto případě s alkoholismem a trvalá zátěž v podobě mentálně postiženého sourozence, může vzejít jedinec, který dokáže ve společnosti plnohodnotně fungovat a také spoluvytvářet novou zdravě fungující rodinu. Protože z přísně statistického pohledu je každá – negativní i pozitivní – odchylka od normy patologií, můžeme na Martinovu absolutní abstinenci pohlížet také jako na patologii, jakkoliv to může znít paradoxně. V dnešním světě je totiž „normální“ se aspoň někdy napít (alkoholu). Každopádně lze říci, že tato Martinova odchylka může rodině jen prospět.

Kazuistika 5

Bohumil, 43 let, rozvedený, 1 dítě

Bohumilova matka pracovala jako dělnice ve fabrice. Je vyučená. Manžela si vzala z lásky a po roce se jim narodil Bohumil, za další tři roky holčička Marie a poslední byla po delší době nejmladší Ivana. Bydleli v malém městečku ve dvoupokojovém bytě. S výchovou dětí neměli žádné velké problémy. O výchovu se starali oba rodiče. Měli méně finančních prostředků. Rodiče Bohumila jsou spolu dodnes.

Bohumilův otec je také vyučen. Pracoval jako zedník. V současné době je již v důchodě. V mládí kouřil, ale ze zdravotních důvodů s tím přestal.

Sestra Marie je vdaná a má dvě děti, kluka a holku. Je to vyučená kuchařka a toto zaměstnání ji celý život živí. V 17 letech otěhotněla, a proto se takto brzy provdala. Všichni bydleli společně v jednom bytě s Mariinými rodiči a jejími sourozenci Ivanou a Bohumilem. Manžel nastoupil k policii, aby dostali byt. Poté se přestěhovali do Brna. S manželem jsou spolu dodnes.

Nejmladší setra Ivana se také vdávala mladá. Pracuje jako pošťačka. Z počátku taktéž bydlela se svým mužem v bytě s jejími rodiči. Ivanin manžel je vyučen zedníkem. Postavil dům v sousední vesnici, kde všichni bydlí. Manželství spokojené a bezkonfliktní. Narodil se jí syn, pak dvě dcery. Po dalších desíti letech znovu otěhotněla. Porodila dvojčata. Chlapeček se narodil s Downovým syndromem, holčička je zdravá. Všichni doposud žijí v jejich rodinném domku a starají se společně o malé děti.

Bohumil byl bezproblémové dítě. Vyučil se automechanikem. Základní školu vychodil v rodném městečku. Na učiliště dojížděl do Brna. V té době začal kouřit. V 21 letech se odstěhoval do Brna k bývalému spolužákovi, který dostal byt po babičce. S kamarády poté začal hodně chodit za zábavou, kde houfně a náruživě popíjeli alkohol. Seznámil se se ženou a po kratší známosti se museli vzít. Bydleli spolu s jejími

rodiči v rodinném domku v Brně. Narodil se jim syn David. Za zábavou s kamarády chodit nepřestal.

Jeho pití se zhoršovalo. Domů chodil z hospody převážně opilý a ženě dával málo peněz. Kromě pití propadl i vášni pro hrací automaty. Manželství jim nefungovalo a hodně se kvůli Bohumilově pití a gamblerství hádali. Bohumil postupně utratil všechny našetřené peníze, bral si půjčky, které nevracel, začal nenápadně rozprodávat majetek. Po třech letech Bohumilova žena zažádala o rozvod. Rozvedli se a na nějaký čas se Bohumil vrátil k rodičům. Pít a hrát na automatech nepřestal, o syna se nezajímal a bývalé ženě nedával na syna žádné peníze. Rodičům dělal Bohumil starosti, chodil opilý, stále byl bez prostředků a doma nepomáhal. Rodiče chtěli, aby se šel léčit. Bohumil to odmítal. Když mu došli peníze, tak je kradl rodičům. Kvůli pití a nespolehlivosti jej vyhodili z práce. Poté odešel od rodičů zpět do Brna.

V Brně přespává, kde se dá. Přes den se pohybuje ve středu města, kde si žebráním a obtěžováním kolemjdoucích obstarává peníze na alkohol. Vícekrát skončil na záchytce. Kouří pořád (nejčastěji vyžebrané cigarety, nebo prochází kolem popelníků u košů, kde sbírá nedokouřené zbytky). Živí se také tím, co najde v odpadkových koších u supermarketů a kiosků s rychlým občerstvením. Občas zajde do komunitního centra, kde dostane najíst a případně nějaké oblečení. S rodinou se již nestýká.

Můj osobní náhled na situaci:

Tento životní příběh nám sděluje, že i člověk pocházející z funkční a bezproblémové rodiny se může dostat tzv. na dno. Podle Bohumilových slov pocházel z rodiny, kde byly rodičovské i sourozenecké vztahy na dobré úrovni, a ačkoliv měli materiálně chudší zázemí, rodiče se dětem s láskou věnovali. Život Bohumilových sester i jejich rodin je dá se říci spořádaný, žádný z Bohumilových příbuzných (vázaných na jeho rodiče) nemá v životě problémy závažnějšího sociálního charakteru, vše je v normě.

Můžeme se tedy tázat po důvodech, proč jedinec z „dobré“ rodiny vykazuje znaky patologií, v tomto případě se jedná konkrétně o závislost na nikotinu, alkoholu a výherních automatech a o maladaptivní chování, těmito závislostmi vyvolané

(neschopnost udržet si zaměstnání, egoismus, neschopnost utvářet pozitivní vztahy s lidmi atd.)

Dle mého názoru je tomu tak proto, že lidská identita je výsledkem interakce výchovy a prostředí. Přitom prostředí není jen rodina, ale také širší sociální skupina. Bohumil pravděpodobně v době hledání své osobnosti podlehl tlaku své vrstevnické skupiny, jež (jak je obecně známo) má v období dospívání zpravidla větší vliv na tvorbu jednotlivcova „já“ než vlastní rodina. Riziko, že dítě sklouzne do nějakým způsobem rizikového chování (krádeže, závislosti, vandalismus aj.), je tu vždy, a to bohužel i v těch nejslušnějších rodinách. Svou úlohu zde jistě sehrávají i osobnostní předpoklady, získané vlastnosti i genetická predispozice.

Bohumilovi bych v jeho tíživé životní situaci navrhoval:

- Navštívit některé ze zařízení Centra sociálních služeb v Brně (Dům sociální prevence, Azylový dům Křenová, Noclehárna Vídeňská), nebo třeba místní pobočku Armády spásy a požádat si o poskytnutí přístřeší. V těchto zařízeních lze uspokojit i jiné osobní potřeby jako je stravování či ošacení, to však Bohumil již ví a příležitostně těchto služeb využívá.
- Pokud se Bohumilovi podaří zajistit si ubytování (stálejšího charakteru) v některém z uvedených domů, odpadne mu jedna podstatná starost (kde přespat) a bude se moci soustředit na další zlepšení své osobní situace. Je pravděpodobné, že to, že Bohumil v současné době netráví čas u hracích automatů, není výsledkem toho, že by už necítil potřebu si zahrát, ale kvůli jeho špatné finanční a majetkové situaci. Gamblerství je stejně jako alkoholismus nemoc a Bohumil by měl popřemýšlet nad tím, jak si představuje svůj další život a že vymanit se z pout dosavadního neuspokojivého života mu může pomoci léčba. Ta v Brně probíhá v psychiatrické léčebně v Černovicích. Lze zde absolvovat odvykací kúru jak na alkohol tak i na gamblerství. Léčba trvá přibližně tři měsíce a hradí ji plně zdravotní pojišťovna. Pokud dojde k recidivě (asi v 50% případů), lze ji bezplatně zopakovat. Čekací doba na volné místo v léčebně je někdy až dva měsíce.

- Zároveň by si měl Bohumil zjistit, zda existuje možnost získání sociálních dávek a s pomocí sociálního pracovníka by si o ně měl co nejdříve zažádat. Měl by se učit účelně hospodařit s omezenými finančními prostředky, i s tímto mu může pomoci sociální pracovník.
- Až bude Bohumil samostatný v zajištění svých základních potřeb, mohl by využít možnosti například rekvalifikačního kurzu, což by mu otevřelo nové pracovní příležitosti. Je důležité, aby Bohumil do budoucna našel pro něj smysluplné a uspokojivé zaměstnání, je to vhodný způsob seberealizace a má jednoznačně pozitivní dopad jak po ekonomické tak psychické stránce.
- Psychologická poradna (v Brně například bezplatná síť manželských a rodinných poraden) může Bohumilovi velmi významně pomoci změnit pohled na sebe sama i svět, Bohumilovi se dostane neodsuzujícímu naslouchání a porozumění jeho životním problémům, může najít novou motivaci a sílu pro další snahu změnit svou budoucnost k lepšímu. Bohumil se může naučit lépe vcítit a porozumět potřebám jiných lidí, což je prvním krokem ke zlepšení komunikačních schopností a budováním kvalitnějších sociálních vztahů.

Ve výčtu doporučení bych v Bohumilově případě mohl pokračovat ještě velmi dlouho. Závislost, bezdomovectví, nezaměstnanost... ..to vše pro Bohumila znamená velmi nízkou životní úroveň, ze které už není schopen se sám dostat. Bohumilova rodina, přestože jinak dobře funguje ve všech směrech, mu nedokáže poskytnout ty správné podmínky a dostatečně silnou motivaci pro to, aby začal žít spořádaný život. Proto je třeba cílené a nepřetržité pomoci odborníků z řad pomáhajících profesí.

Pokud se Bohumilovi podaří od základu změnit svůj život, možná se mu v budoucnu povede navázat kontakt se svým nyní již dospělým synem, pokud o to tedy budou oba stát.

Závěr kazuistik

Měl jsem možnost nahlédnout do několika lidských osudů. Každý z nich byl rozdílný od těch ostatních, jedno však měly všechny společné. Všechny tyto životy ovlivnily negativní sociální zkušenosti, převážně plnouce z původního rodinného prostředí, jednoho muže přivedla v období dospívání na šikmou cestu identifikace s patologizující vrstevnickou skupinou. Důležitá opatření, o kterých se domnívám, že by měly napomoci vylepšení současné tíživé životní situace (kazuistika 1, 2, 3 a 5) jsem uvedl vždy u každé z nich v mém osobním názoru.

Rád bych ještě zdůraznil potřebu nejen sociálních pracovníků, ale též účinné psychologické pomoci všem těmto ohroženým lidem. Je totiž třeba, aby pochopili mechanismy svého prožívání a počínání, aby se příště mohli rozhodnout na životních cestách lépe a nesklouzávali stále dokola do nefunkčních životních scénářů. Nemyslím si totiž, že by někdo chtěl žít nespokojený či dokonce nešťastný život, jen člověk někdy dost dobře neví (protože se s tím nesetkal) jak ten svůj život žít jinak, lépe.

Na uvedených případech lze dokumentovat, jak důležitá jsou zařízení sociální výpomoci, jako jsou například domovy pro matky s dětmi, domy na půl cesty, azylové domy, nocléhárny, nízkoprahová a komunitní centra a jiné. Všechny tyto instituce jsou nenahraditelnými články ve fungující sociální infrastruktuře každé vyspělé civilizace.

Zhodnocení praktické části

Ve své práci jsem provedl rozhovor s lidmi, kteří zatím žijí „normální“ život se svými rodinami a mají funkční rodinu, i když vyrůstali v rodině, která byla dysfunkční. Dále jsem provedl rozhovor s takovými lidmi, kteří se potýkají s vyskytujícími se patologiemi chování v rodině nebo dysfunkčních rodinách od dětství a doposud se jim nepodařilo z těchto negativních vlivů, ve kterých vyrůstali, vymanit. V těchto případech mi připadá, jako by byli v začarovaném kruhu a ať začnou znovu kdekoliv či s kýmkoliv, znovu se dostávají do stejných problémů, ze kterých se snažili utéci. Že minulost jim je v patách a oni nejsou schopni ji překonat. A že stále znovu a znovu vpouští do svého života takové typy lidí, které jsou velice podobní těm, se kterými vyrůstali a kterými byli vychováváni. Působí na ně jako magnet s opačným pólem, čekající na nezbytné spojení.

Z rozhovorů těchto lidí, kteří si prožili „své“, bylo zřejmé, že si nikdo nepřál, aby kdokoliv další, tím méně jejich vlastní děti, zažíval stejné pocity a prožíval stejný příběh jako oni. Přesto se jim to stalo a oni tomu nedokázali zabránit.

Rozdíl mezi těmi lidmi, kteří se ve společnosti uplatňují řekněme zdravým způsobem, přestože jejich původní rodina byla problematická a těmi, jenž se nadále potácejí ve stejných či velice podobných problémech, je až zarážející. Jak je to možné? Jak je možné, že jedni se z toho dostanou a ti druzí ne? Tuto otázku si také klade mnoho odborníků z řad sociologů, psychologů, psychiatrů a mnoho dalších.

Není na to zcela jednoznačná odpověď. Je pouze mnoho faktorů, které to ovlivňují. A úkolem těchto odborníků je přijít na to, jak co nejdříve zabránit „prevencí“ vznikajícím problémům a dysfunkcím v rodinách. Za další, když už se tyto vyskytují, jak je co nejdříve odhalit a jak zabránit dalším a dlouhotrvajícím následkům z toho plynoucích. Je zřejmé, že dalším důležitým krokem je preventivní působení daných odborníků, které by mělo zabránit dalším návratům do „zaběhnutých kolejí“. A to především tím, že jak těmto „problémovým“ jedincům, či jedincům s nějakým typem znevýhodnění, tak i všem ostatním členům postižené rodiny se musí co možná nejdříve dostat odborná lékařská či sociální péče.

Ale úspěch nestojí jen na těch, kteří to mají v popisu práce, nebo i na těch, kteří z vlastní vůle pomáhají „bližnímu svému“. Záleží to především na těch, kteří tuto pomoc potřebují. Zda se oni sami se svými problémy chtějí a dokáží nějakým způsobem vypořádat, či zda budou jen pasivně čekat na pomoc zvenčí a „brečet nad rozlitym mlékem“.

Cílem praktické části mé bakalářské práce bylo na konkrétních osudech přiblížit čtenáři některé problémy se zvládnutím sociálních rolí, které jednotlivci ztěžují začlenění se do většinové společnosti a zároveň jsou pro tuto společnost ohrožením a velkou výzvou k zvládnutí těchto patologií. S lidmi, se kterými jsem rozprávěl a naslouchal jejich příběhům, se mi spolupracovalo velmi dobře, zvláště oceňuji jejich sdílnost a ochotu svěřit se mi i s některými ryze soukromými záležitostmi, událostmi, které se v jejich životech přihodily nebo o něž se někdy i sami přičinili a za které se dnes stydí. To mi v žádném případě nedává prostor pro jakékoliv zneužití těchto informací, ale věřím tomu, že vyprávějící projevili notnou dávku odvahy a upřímnosti, když mluvili otevřeně a nic neskrývali. S ohledem na ochranu jejich osobnosti jsou všechna užitá jména smyšlená, příběhy jsou však opravdové.

Každému jednotlivému příběhu jsem se snažil věnovat maximální pozornost, mnoho času jsem strávil přemýšlením nad možnými příčinami těchto životních pádů, snažil jsem se také vnímat souvislosti mezi příčinami a následky pro daného jedince i jeho bezprostřední sociální okolí a v neposlední řadě také nalézt možnosti řešení současných svízelných situací těchto konkrétních lidí.

Domnívám se, že mou představu o pojetí, průběhu a smyslu této práce se mi podařilo úspěšně naplnit. Nebylo by to však možné, nebýt lidí - vypravěčů svých osudů, kteří se mnou na dosažení těchto cílů spolupracovali.

ZÁVĚR

Fungování společnosti jako celku je podmíněno fungováním jedinců jako jejich členů. Jinak řečeno, lidskou společnost tvoří seskupení jednotlivci. Aby se tedy projevovala jako zdravá, musí tomu odpovídat život jednotlivých osob. Musí tedy splňovat všechny atributy, které jsou k tomuto zapotřebí. Pokud je hlavním úkolem společnosti nebo státu žít plnohodnotný život a nadále se rozvíjet po všech stránkách, je potřeba zaměřit se na toto nejmenší a nejtěsnější seskupení ve společnosti - na „rodinu“. Ačkoliv se stále více přetřásá téma krize současné rodiny, jsem přesvědčen, že je (a vždy bylo a bude) to ta nejstabilnější forma lidského soužití.

Obecně se tvrdí, že rodina je základem státu. Ne každá rodina je ale „zdravá“. Existují rodiny, které jsou dysfunkční, asociální, nezdravé, patologické. Takové rodiny nemohou být přínosem pro společnost. Naopak, jejich maladaptivní chování má na společnost závažné dopady například v podobě kriminality, nutné intervence státu jsou ekonomicky velmi náročné.

Jako policista se opakovaně setkávám s rozličnými druhy patologického jednání jedinců, které často bývají následkem dysfunkčních schémat v rodině. Z vlastní zkušenosti mohu jen potvrdit, jak nezbytné je v takovýchto případech poskytnutí sociální pomoci dotyčnému jedinci a celé rodině jako společenskému subsystému, s cílem nápravy současné negativní situace a prevence opakování společensky nežádoucích jevů. Tento „ozdravovací“ proces je trvalou, rozsáhlou a nikdy nekončící snahou všech pomáhajících profesí a je nezbytným předpokladem zdravé a bezpečné společnosti pro všechny své členy.

Závěrem bych rád zhodnotil, jak se mi podařilo naplnit cíle, které jsem si stanovil v úvodu své bakalářské práce. Mým prvním úkolem bylo v teoretické části práce srozumitelně, jasně a přehledně vylíčit problematiku současné rodiny v kontextu se sociálním prostředím, do něhož patří. K tomu bylo zapotřebí prostudovat mnoho literatury i elektronických zdrojů. Musím říci, že toto studium mi přineslo hodně nových poznatků, nebo mi vyjevilo nové souvislosti mezi rozmanitými

oblastmi týkajícími se zkoumané problematiky. Následně jsem se snažil sestavit ucelený a souvislý text, proto jsem tematiku rozdělil do několika samostatných na sebe navazujících kapitol. Věřím, že i přes omezený rozsah práce tohoto typu se mi podařilo poskytnout určitou kvalitní základnu, která umožní čtenáři se nad popisovanou problematikou hlouběji zamyslet, případně umožní konkrétnější zaměření na vybranou oblast ze široké tematiky rodinného a sociálního prostředí a jejich vzájemných souvislostí.

V praktické části práce jsem se zaměřil na popis případů dysfunkčních rodin, důsledků v nich přítomných patologických jevů na vývoj a život jedince, a opětovně promítnutí těchto problémů do společenského prostředí. Na těchto kazuistikách jsem se snažil osvětlit vazby mezi příčinami a následky různých negativních sociálních jevů a to, jak je jedinec provázán nejen se svou rodinou, ale i se širším sociálním okolím. U každého zkoumaného případu jsem uplatnil své postřehy, které mě k danému tématu napadaly a snažil jsem se najít možné způsoby řešení stávající neuspokojivé životní situace a poskytnout návrhy na její zlepšení. Z každé jednotlivé kazuistiky jsem vyvodil dílčí závěr. Poté jsem v závěru kazuistik na str. 56 ještě stručně uvedl obecné postřehy, které se dotýkaly všech zmíněných příběhů. Nakonec jsem ve zhodnocení praktické části na str. 57 znovu rozebral své původní cíle stanovené v jejím úvodu, zamyslel se nad průběhem jejího zpracování a nad tím, zda jsem splnil, co jsem od sebe v této části bakalářské práce očekával. Domnívám se, že vždy je co zlepšovat. K tomu přispívá každá nová životní zkušenost. Doufám, že se mi k tomu v osobním i profesním životě naskytne ještě mnoho příležitostí a zajímavých podnětů.

RESUMÉ

Název mé bakalářské práce zní „Rodina a sociální prostředí v kauzálních souvislostech“. Toto téma jsem si zvolil proto, že mě z osobních i profesních důvodů velmi zajímá, jaký vliv mají společenské jevy na rodinu a zároveň jak se fungování v rodině odráží v celkovém obrazu naší společnosti.

Moje práce je tématicky zaměřena na souvislosti mezi vzbami, vztahy a jevy rodiny a sociálního prostředí, v teoretické části (kapitola 1 až 4) obecněji řeší rodinnou strukturu a vztahy, fungování rodiny, výskyt a prevenci patologických jevů v rodině. Zabývá se také aktuální rodinnou politikou státu a vzájemným působením české společnosti a rodiny. Taktéž nastiňuje náhled do historického vývoje české rodiny.

V praktické části se podrobněji zabývám kazuistikami jedinců, pocházejících z dysfunkčních rodinných prostředí, snažím se z pozice sociálního pedagoga vyvodit z každého konkrétního případu závěry a navrhnout možné způsoby řešení. Zabývám se taktéž otázkou, jak je možné, že podobné nežádoucí vlivy působí na každého jedince jinak, někoho „srazí na kolena“ a někoho posunou dál v pozitivním smyslu slova. Na těchto případových studiích se snažím názorně ukázat provázanost mezi rodinou a jejím sociálním okolím.

Cíle, které jsem si stanovil na počátku své práce, jsem dle mého názoru splnil a pevně věřím, že tato bakalářská práce bude přínosem pro laickou i odbornou veřejnost a případně podnětem k dalšímu zkoumání vzájemných vztahů a souvislostí mezi rodinou a společností.

SUMMARY

The title of my bachelor thesis is “The family and the social environment in the causal relations”. I chose this theme because it personally and professionally very interests me how the social events influence family and simultaneously how the family functionality reflects in the overall picture of our society.

My thesis is focused on the relations, structure and feature of family and the social environment. It generally solves family structure, relations, family functions, occurrence and the prevention from pathologic family events in its theoretical part (Chapter 1 – 4). It deals also the present state family policy and the interaction between the Czech society and family. It also outlines the historical development of the Czech family.

In the practical part of my thesis I consider the cases of individuals from the dysfunctional family environment and try to develop the specific conclusion and to propose the possible solution for these cases from the social pedagogue point of view. I deal also with the question how it is possible that the similar undesirable effects touch differently every individual. Someone is broken and the other can move forward in the positive way. I try do clearly demonstrate the relation between family and its social environment based on these case studies.

I think that I reached the goals set on the beginning of my work and believe that this thesis is the contribution for non- and specialist public and possibly the stimulation for further research of the relation and interaction between the family and society.

Seznam použité literatury:

FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi*. 1. vyd. Praha : Portál, 1997. 384 s. ISBN 80-7178-063-4.

HERMAN, Marek. *Najděte si svého manžana*. 1. vyd. Olomouc : Hanex, 2006. 141 s.

HORSKÁ, Pavla. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-011-X

LANGMEIER, Josef., KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha : Grada Publishing a.s., 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha : Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. 2. vyd. Praha : Avicenum, 1989.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-24-9.

MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina : mýty a skutečnost*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2. vyd. Praha: Slon, 2006. 312 s. ISBN 978-80-86429-87-8.

MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny : její vývoj, teorie a základní problémy*. 1. vyd. Praha: Slon, 1999. 250 s. ISBN 80-85850-75-3.

SEKOT, Aleš. *Sociologie v kostce*. 3. rozšířené vydání. Brno: Paido, 2006. 258 s. ISBN 80-7315-126-X.

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001. 219 s. ISBN 978-80-7367-250-8.

STRAUSS, Anselm, CORBIN, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu : postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice : Albert, 1999. ISBN 80-8583-460-X.

STŘELEČEK, Stanislav, et al. *Studie z teorie a metodiky výchovy II*. 1. vyd. Brno : MU, 2005. ISBN 80-210-3687-7.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozš. vyd. Praha : Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

Elektronické zdroje:

Webové stránky:

<http://cs.wikipedia.org>

<http://www.czso.cz>

<http://www.tydenmanzelstvi.cz>

Dokumenty:

Češi, národ ateistů?. *T24 : Historie.eu (cs)* [online]. 2008. Dostupný z WWW: <<http://www.ct24.cz/textove-prepisy/26459-cesi-narod-ateistu/>>.

Koncepce rodinné politiky Jihomoravského kraje. *Jihomoravský kraj : Koncepce, studie, plány, programy* [online]. 2008. Dostupný z WWW: <www.kr-jihomoravsky.cz/Default.aspx?pubid=53789&TypeID=7&foldid=3301&foldtype=7>.

K vývoji nezaměstnanosti v březnu 2009. *Hospodářská komora ČR : Zpravodajství* [online]. 2009. Dostupný z WWW: <http://www.hkcr.cz/hk-cr/zpravodajstvi/art_29538/k-vyvoji-nezamestnanosti-v-breznu-2009.aspx>.

OTÁHALOVÁ, Lucie. RP nebo manželství? : Manželství v kontextu historie. *Stránky P.V. Lochmana* [online]. 2004. Dostupný z WWW: <<http://pvl.2web.cz/rp-otahalova/>>.

PRČÍKOVÁ, Lenka. Jak má vypadat rodinná politika státu?. *Finanční noviny.cz* [online]. 2008. Dostupný z WWW: <http://www.financninoviny.cz/kariera/index_view.php?id=292368>.

Prorodinný balíček. *MPSV* [online]. 2008. Dostupný z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/5888>>.

ROUP, Jiří Robinson. Všechny naše děti. *Blog.respekt.cz* [online]. 2006. Dostupný z WWW: <<http://roup.blog.respekt.cz/c/865/Vsechny-nase-deti.html>>.